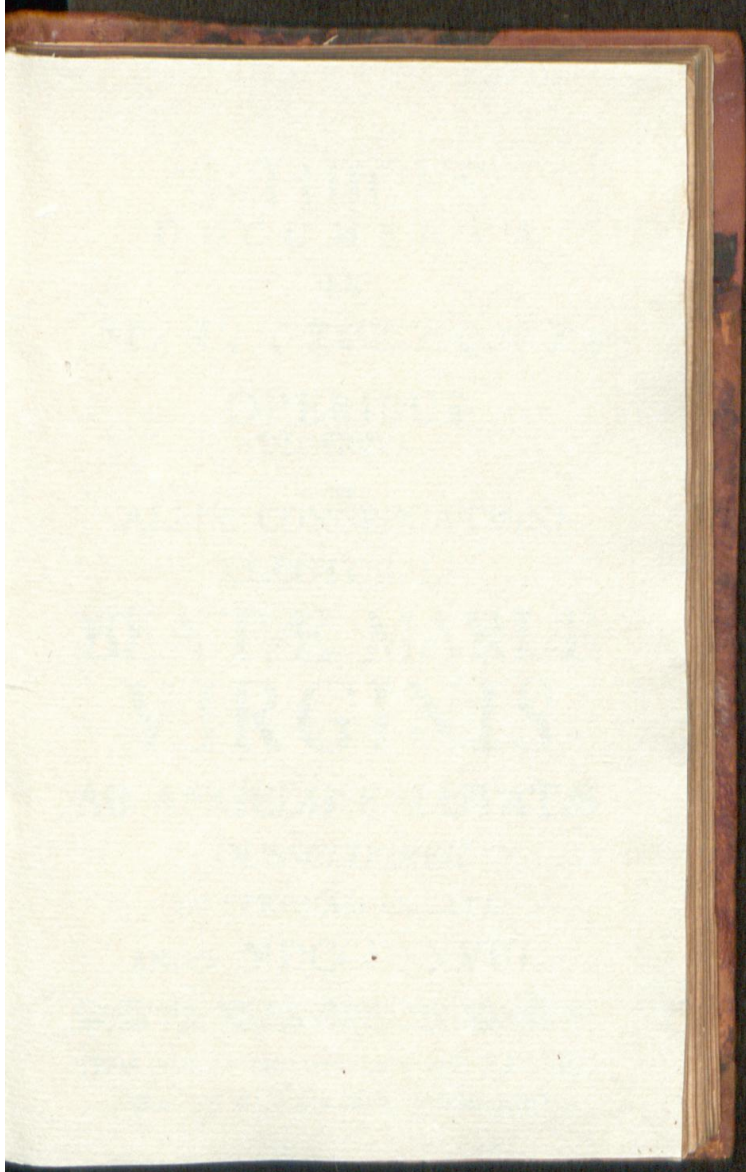
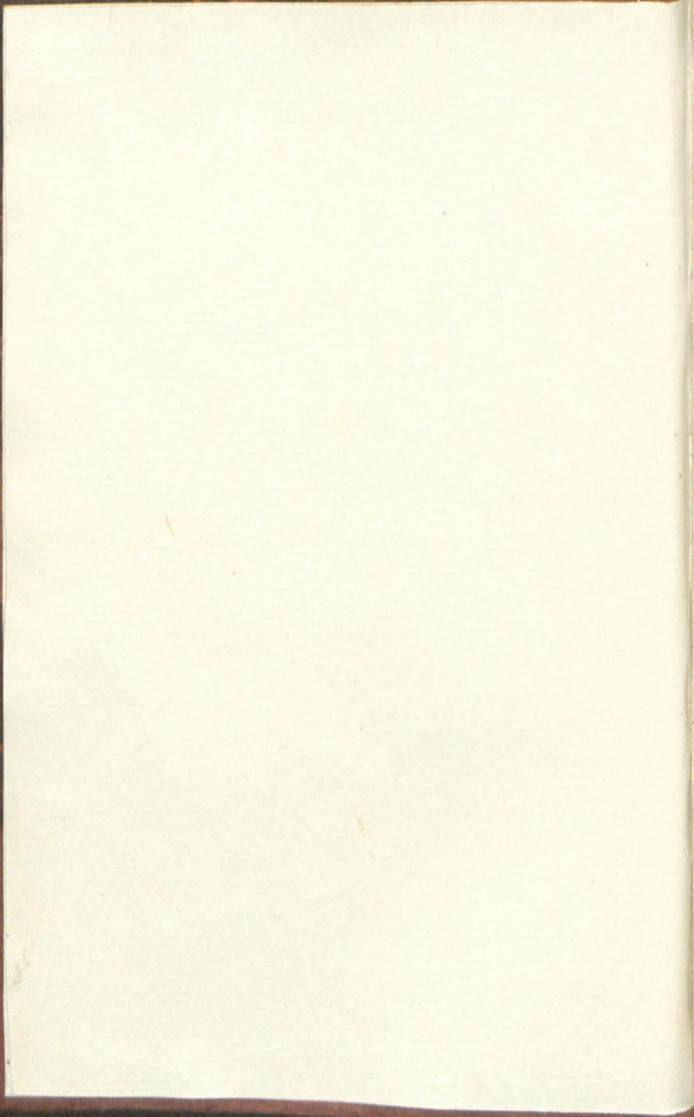

Scr. Lat.
63

ETHICES
DOCUMENTA

EX

M. T. CICERONIS

OPERIBUS
DECERPTA,

ET

ALMÆ CONGREGATIONI
ELECTORALI

BEATÆ MARIÆ
VIRGINIS

AB ANGELO SALUTATÆ

DUSSELDORPII

IN STRENAM OBLATA

ANNO MDCCLXXVIII.

TYPIS CAROLI PHILIPPI LUDOVICI STAHL,
AULÆ ET CANCELLARIÆ TYPOGRAPHI.

Philosophi autem qui vocantur, siqua forte vera, & fidei nostra accommodata dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam, tanquam iniustis possessoribus, in usum nostrum vendicanda. Augustinus L. II. de Doctrina Christiana.

LECTORI BENEVOLO.

a, pro dolor! vivimus tempora,
quibus acerbiora, atque funestiora
an Rei Catholicæ unquam acciderint, du-
bitari merito potest. Quod enim quondam
quasi per cuniculos, nunc aperto Marte
Ethicæ paratur bellum, anceps illud quidem,
ac omnino periculosum. Plurimos quippe
hac temporum calamitate reperire est, qui,
quo Ethices genuinæ fundamenta labefactent,
ac penitus convellant, sub speciosa epigra-
phe nunc viri honesti, nunc boni civis,
nunc Religionis eclecticæ, & quæ id genus
alia sunt, incautis animis morum corrup-
telam, & virus omne propinant. Quo
fit, iis ut nulla fidei, nulla vitæ, nulla bone-
statis sit regula præter rationem, & æqui-

);(

tatem,

tatem, ut ajunt, naturalem. Atque his
adeo perversis innixi principiis eo tandem
prolabuntur, ut, si modo suam apud alios
existimationem tuevi utcunque possint, eos
nec justitia ab aliorum oppressione, nec ho-
nestas a turpitudine, nec mille etiam tabu-
lis sancita fides a fraude, & calumniis,
nec denique, quidquid sanctum, ac divi-
num est, a crimine cohibere possit.

Quos quidem ipsis ethnicis sceleratio-
res, ac nonnisi vetustissimorum inter paga-
nos, atheorum dicam, an hominum ex
omni scelerum colluvie concretorum secta-
tores esse quis est, qui non videat? Suffu-
sa sane rubore ingemisceret Janior ethnico-
rum antiquitas, si, quæ æterna nocte
consepulta, divis omnibus devovit, hodie-
dum ab ipsis Christianis, aut potius Chri-
stiani

*stiani nominis deprædatoribus in lucem
protrahi, & palam venditari videret.
Operæ idcirco pretium me facturum existi-
mo, si, quæ de Ethica saniorum apud eth-
nicos Philosophorum sensa fuerint, brevi
compendio benevolo Lectori exhiberem, ut
palam fiat, quanto æquius, quanto bone-
stius, exactiusque hac in re versata sit eth-
nicorum sapientia.*

*Ad M. T. Ciceronis autem opera
præ reliquis animum libuit adjicere, ex
iisque eos decerpere flores, quibus exornari
posse propositum mihi argumentum videba-
tur, quod omnium, quibus mens læva non
est, consensione inter alios princeps sit,
dignus plane, qui non primis tantum,
quod ajunt, labris salutetur, sed & in suc-
cum, ac sanguinem convertatur: si apum*

adinstav

adinstar iis, quæ minus probantur, ac sapiunt, reiectis, alia, quæ utilitatis non minus habent, ac jucunditatis, Ethicamque mirum quantum illustrant, consecere.

Novi equidem Ciceronem Deos sæpe immortales invocare, atque ad eos populari methodo, non ex animi sententia (plurimis enim aliis in locis non Deorum, sed Dei meminit) suam convertere orationem. Quod ne offenculo sit, aut ægre cuiquam faciat, ejusmodi locos paucis immutatos characterum dabit diversitas.

Faxit omnis sapientiæ author Deus, ut hi satus, ab homine ethnico profecti, in Christianorum animis efflorescant uberius; atque ad orthodoxæ Ethices principia ad amissim exacti, fructus proferant uberri-
mos. Fave, & vale.

CAPUT I.

DE RELIGIONE.

I. **Q**uid (a) potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cum Cælum suspeximus, cœlestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod Numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur.

Quod qui dubitet, haud sane intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? Quod nisi cognitum, comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum sæculis, ætatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus, cæteras opiniones fictas, atque vanas diuturnitate extabuisse. Quis enim hippo-

A centaurum

(a) De nat. Deor. lib. II. n. 4.

centaurum fuisse, aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur apud inferos portenta, extimescat? Opinionum enim commenta delet dies: naturæ judicia confirmat. Itaque & in nostro populo, & in cæteris, *Dei* cultus, religionumque sanctitates existunt in dies majores, atque meliores.

II. Præclare Aristoteles, (a) *si essent, inquit, qui sub terra semper habitavissent, bonis, & illustribus domiciliis, quæ essent ornata signis, atque picturis, instructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exissent unquam, supra terram: accepissent autem fama, & auditione, esse quoddam Numen, & vim Dei: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cum repente terram, & maria, cælumque vidissent; nudum magnitudinem, ventorumque vim cognovissent, aspexissentque solem, ejusque tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognovissent, quod is diem efficeret, toto cælo luce diffusa; cum autem terras nox opacasset, tum cælum totum cernerent astris distinctum, & ornatum, lunæque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumque omnium ortus, & occasus, atque in omni ceteritate*

(a) De Nat. Deor, II, 95. 96.

nitate ratos, immutabilesque cursus: hæc cum viderent, profecto & esse Deum, & hæc tanta opera Dei esse arbitrarentur.

Atque hoc quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione *Ætnæorum ignium* finitimas regiones obcuravisse dicuntur, ut perbiduum nemo hominem homo agnosceret: cum autem tertio die sol illuxisset, tum ut revixisse sibi viderentur. Quod si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito lucem aspiceremus: quænam species cæli videretur? sed assiduitate quotidiana, & consuetudine oculorum, assuescunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: proinde quasi novitas nos magis, quam magnitudo rerum, debeat ad exquirendas causas excitare.

Quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos cæli motus, tam ratos astrorum ordines, tanque omnia inter se connexa, & apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut spheram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera sint rationis; cum autem impetum cæli admirabili cum celeri-

celeritate moveri, vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniverfarias, cum summa falute, & confervatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non folum ratione fiant, fed etiam excellenti quadam divinaque ratione? Licet enim jam, remota fubtilitate difputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divina providentia dicimus conftitutas.

III. Ac principio terra univerfa cernatur, locata in media mundi fede, folida, & globofa, & undique ipfa in fele nutibus fuis conglobata, veftita floribus, herbis, arboribus, frugibus: quorum omnium incredibilis multitudo infatiabili varietate diftinguitur, Adde huc fontium gelidas perennitates, liquoresque perlucidos amnium, riparum veftitus viridiffimos, fpeluncarum concavas altitudines, faxorum afperitates, impendentium montium altitudines, immenfitatesque camporum: adde etiam reconditas auri, argentique venas, infinitamque vim marmoris. Quæ vero & quam varia genera beftiarum, vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapfus atque cantus? qui pecudum pafcus? quæ vita fylveftrium? quid jam de hominum genere dicam? qui quafi cultores terræ conftituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferrari, nec ftirpium afperitate vafari: quorumque

que operibus agri, insula, litoraue col-
 lucent, distincta tectis & urbibus. Quæ si
 ut animis, sic oculis videre possemus, ne-
 mo cunctam intuens terram, de divina ra-
 tione dubitaret. At vero quanta maris est
 pulchritudo? quæ species universi? quæ mul-
 tudo, & varietas insularum? quæ amœnita-
 tes orarum & litorum? quot genera, quam-
 que disparia partim submersarum, partim
 fluitantium, & innatantium belluarum,
 partim ad saxa nativis testis inhaerentium?
 ipsum autem mare sic terram appetens lit-
 toribus cludit, ut una ex duabus naturis
 conflata videatur. Exinde mari finitimus
 aër die & nocte distinguitur: isque tum fu-
 sus, & extenuatus in sublime fertur: tum
 autem concretus in nubes cogitur: humo-
 remque colligens terram auget imbris:
 tum effluens huc & illuc, ventos efficit. Idem
 annuas frigorum, & calorum facit varieta-
 tes: idemque & volatus alitum sustinet, &
 sustentat animantes. Restat ultimus, & a
 Domiciliis nostris altissimus, omnia cingens
 & coercens cæli complexus: qui idem æther
 vocatur, extrema ora & determinatio mundi,
 in quo cum admirabilitate maxima igneæ
 formæ ordinatos cursus definiunt.

IV. Cum (a) videmus speciem pri-
 mum, candoremque cæli; deinde conver-
 sionis celeritatem tantam, quantam cogi-
 tare

A 3

tare

(a) Tuscul. I. 68. & 69.

iare non possumus; tum vicissitudines dierum, atque noctium, commutationes temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas; eorumque omnium moderatorem, & ducem solem; lunamque accretione, & diminutione luminis, quasi fastorum notantem, & significantem dies; tum in eodem orbe, in XII partes distributo, quinque stellas ferri, eodem cursu constantissime servantes, disparibus inter se motibus; nocturnamque cæli formam undique sideribus ornatam, tum globum terræ eminentem e mari, fixum in medio mundi universi loco, duabus oris distantibus habitabilem & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, unde

Horriser Aquilonis stridor gelidas molitur nives,

altera Australis, ignota nobis, quam vocant Græci ἀντιχθονα: Cæteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non intermittit suo tempore

*Cælum nitescere, arbores frondescere,
Vites latificæ pampinis pubescere,
Rami baccarum ubertate incurvescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis præta convestirier:*

tum

tum multitudinem pecudum, partim ad vefcendum, partim ad cultus agrorum, partim ad corpora veftienda; hominemque ipfum, quali contemplatorem cœli, ac *Dei*, *ipfiusque* cultorem; atque hominis utilitati agros omnes, & maria patentia. Hæc igitur & alia innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare, quin his præfit aliquis vel effector, fi hæc nata sunt, ut Platoni videtur: vel, fi femper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis & muneris?

V. Hic(a) ergo non mirer esse quemquam, qui sibi perfuadeat, corpora quædam solida, atque individua vi, & gravitate ferri, mundum effici ornatissimum & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius, & viginti formæ litterarum, vel aureæ, vel quales libet, aliquo congiantur, posse ex his in terram excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint effici: quod nescio, an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum asseverant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua quam *ποιοτητα* Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere atque casu, mundum esse perfectum? vel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios nasci,

A 4

alios

(a) De Nat. Deor. L. II. 93. &c.

alios, interire? Quod si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non pote? quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora.

VI. Firmissimum (a) hoc afferri videtur, cur *Deum* esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit *Dei* opinio. Multi de *Deo* prava sentiunt: id enim vitioso more effici solet; omnes tamen eff: vim, & naturam divinam arbitrantur. Nec vero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensus omnium gentium, lex naturæ putanda est.

VII. Roges (b) me, quid aut quale sit Deus? Authore utar simonide: de quo cum quasivisset hoc idem Tyrannus Hiero, deliberandi causa sibi unum diem postulavit. Cum idem ex eo postridie quæreret, biduum petivit. Cum læpius duplicaret numerum dierum, admiransque Hiero requireret, cur ita faceret: Quia, quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior. Sed Simonidem arbitror, (non enim

(a) Tuscul. I. 30.

(b) De Nat. Deor. I. 60.]

enim Poeta solum suavis, verum etiam cæteroquin doctus, sapiensque traditur) quia multa venirent in mentem acuta, atque subtilia, dubitantem, quid eorum esset verissimum, desperasse omnem veritatem.

VIII. Nec vero (a) Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens, & movens, ipsaque prædita motu sempiterno.

IX. Ex ipsa (b) hominum solertia esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem & divinam, existimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit? Ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam viscerum soliditatem, animum denique illum spirabilem si quis quærat, unde habemus; apparet, quod aliud a terra sumpsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aëre eo, quem spiritu ducimus. Illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem dico, & si placet, pluribus verbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam, ubi invenimus? Unde sustulimus?

A 5

X.

(a) Tuscul. I. 67.

(b) De Nat. Deor. II. 18.

X. Esse (a) præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspiciendam, admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cœlestium cogit confiteri. Quamobrem, ut religio propaganda etiam est, quæ est juncta cum cognitione naturæ, sic superstitionis stirpes omnes ejicienda. Instat enim, & urget, & quo te cunque verteris, persequitur; sive tu vatem, sive tu omen audieris; sive immolaris, sive avem aspexeris; si Chaldaum, si haruspicem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cœlo, si ostenti simile natum, tactumvè quippiam; quorum necesse est plerumque aliquid eveniat: ut nunquam liceat quieta mente consistere.

XI. Deum (b) & venerari, & colere debemus. Cultus autem *Dei* est optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut *eum* semper pura, integra, incorrupta, & mente, & voce veneremur. Non enim Philosophi solum, verum etiam majores nostri superstitionem a Religione separaverunt.

XII. Sit igitur (c) jam hoc a principio persuasum civibus, *Dominum esse omnium rerum,*

(a) De Divinat. II. 149.

(b) De Nat. Deor. II. 71.

(c) De Legibus. II. 15. &c.

rerum, ac moderatorem *Deum*: eaque, quæ gerantur, *ejus* gerit ditione, & numine, *eundemque* optime de genere hominum mereri; & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri: piorumque, & impiorum habere rationem.

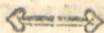
Utiles autem esse opiniones has, quis neget, cum intelligat, quam multa firmentur jurejurando; quantæ salutis sint fœderum religiones; quam multos Divini supplicii metus a scelere revocarit; quamque sancta sit societas civium inter ipsos, *Deo* immortalis interposito tum iudice, tum teste?

XIII. In specie (a) fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis perturbatio vitæ sequitur, & magna confusio. Atque haud scio, an, pietate adversus *Deum* sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima virtus, justitia tollatur.

XIV. Mala (b) & impia consuetudo est contra *Deum* disputandi, sive ex animo id fit, sive simulate.

(a) De Nat. Deor. I. 3. 4.

(b) De Nat. Deor. II. 168.

CAPUT SECUNDUM.

DE DEI
PROVIDENTIA.

I. **A**ge, (a) ut, a cœlestibus rebus ad terrestres veniamus: quid est in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? principio, eorum, quæ gignuntur e terra, stirpes & stabilitatem dant iis, quæ sustinent, & ex terra succum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur: obducunturque libro, aut cortice trunci, quo sint à frigoribus & caloribus tutiores. Jam vero vites sic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque se ita erigunt, ut animantes. Quin etiam a caulibus, brassicisque, si prope sati sunt, ut a pestiferis & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere.

II. Animantium vero quanta varietas est? Quarum aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas: alias esse cornibus armatas; alias habere effugia penarum. Pastum autem animantibus large & copiose natura eum, qui cuique aptus est, comparavit. Enumerare possum ad eum partem capeßendum, conficiendumque, quæ sit in figuris animantium, & quam so-

lers,

(a) De Nat. Deor. II. 120,

lers, subtilisque descriptio partium, quamque admirabilis fabrica membrorum. Omnia enim quæ quidem intus inclusa sunt, ita nata, atque ita locata sunt, ut nihil eorum supervacaneum sit, nihil ad vitam retinendam non necessarium. Dedit autem eadem natura belluis & sensum & appetitum; ut altero conatum haberent ad naturales pastus capessendos, altero secernerent pestifera a salutaribus. Jam vero alia animalia gradiendo, alia serpendo ad pastum accedunt, alia volando, alia nando: cibumque partim oris hiatu, & dentibus ipsis capessunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate rostrorum: alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea est humilitas, ut cibum terrestrem rostris facile contingant. Quæ autem altiora sunt, ut anseres, ut cygni, ut grues, ut cameli; adjuvantur proceritate collorum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad pastum.

III. At quibus bestiis erat is cibus, ut alius generis bestiis vescerentur, aut vires natura dedit aut celeritatem. Data est quibusdam etiam machinatio quædam atque solertia; ut in araneolis aliæ quasi rete texunt, ut si quid inhæserit, conficiant: aliæ autem ut ex inopinato observant, & si quid incidit, arripiunt, idque consensunt. Pinnæ vero (sic enim Græce dicitur) duabus grandi-

grandibus patula conchis, cum parva squilla quasi societatem coit comparandi cibi. Itaque cum pisciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum admonita a squilla pinna morſu comprimit conchas. Sic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quaeritur.

IV. (a) Magnae etiam opportunitates ad cultum hominum atque abundantiam, aliae aliis in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat, & cum tota aestate obrutam, oppletamque tenuit, tum recedit, mollirosque & oblimatos agros ad serendum relinquit. Mesopotamiam fertilem efficit Euphrates; in quam quot annis quasi novos agros invehit. Indus vero, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solum agros latificat, & mitigat; sed eos etiam conferit: magnam enim vim seminum secum frumenti similium dicitur deportare. Multaque alia in aliis commemorabilia proferre possum, multos fertiles agros, alios aliorum fructuum.

V. Sed illa quanta benignitas naturae, quod tam multa ad vefcendum, tam varia, tamque jucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut semper & novitate delectemur & copia. Quam tempestivos autem dedit, quam salutare non modo hominum, sed etiam pecudum generi, iis denique (a), De Nat. Deor. II. 130. omni-

omnibus, quæ oriuntur e terra, ventos Etesias? quorum flatu nimii temperantur calores: ab iisdem etiam maritimi cursus celeres, & certi diriguntur. Multa præter-eunda sunt, & tamen multa dicuntur. Enumerari enim non possunt fluminum opportunitates: æstus maritimi, tum accedentes, tum recedentes; montes vestiti atque sylvestres, salinæ ab ora maritima remotissimæ: medicamentorum salutarium plenissimæ terræ: artes denique innumerabiles, ad victum, & ad vitam necessariæ. Jam diei, noctisque vicissitudo conservat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. Sic undique omni ratione concluditur, mente consilioque divino omnia in hoc mundo ad salutem omnium conservationemque admirabiliter administrari.

VI. Dico (a) igitur providentia *Dei* mundum, & omnes mundi partes, & initio constitutas esse, & omni tempore administrari.

VII. Nihil est autem præclarius mundi administratione. *Dei* igitur consilio administratur mundus. Quod si aliter est, aliquid profecto sit, necesse est melius, & majore vi præditum, quam *Deus*, quale id cunque est, sive inanima natura, sive necessitas vi magna incitata hæc pulcherrima ope-

ra

(a) De Nat. Deor. II. 75. &c.

ra efficiens, quæ videmus. Non est igitur Natura *Dei* præpotens, neque excellens, siquidem ea subiecta est ei vel necessitati, vel naturæ, quæ cælum, maria, terræque regantur. Nihil autem est præstantius Deo, ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est naturæ obediens aut subiectus Deus. Omnem ergo regit ipse naturam. Etenim si concedimus, *intelligentem esse Deum*, concedimus etiam *providentem & rerum quidem maximarum*. Ergo utrum *ignorat*, quæ res maximæ sint, quoque hæ modo tractandæ, & tuendæ; an vim non *habet*, qua tantas res *sustineat & gerat*? at & ignoratio rerum aliena a natura *Dei* est, & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in majestatem *Dei*. Ex quo efficitur id, quod volumus, *Dei* providentia mundum administrari.

CAPUT TERTIUM.

DE HOMINE.

I. **A**nimal (a) hoc providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilii, quem vocamus HOMINEM, præclara quadam conditione generatum est a summo Deo. Solum est enim
ex

(a) De Legibus. I. 22.

ex tot animantium generibus, atque naturis, particeps rationis, & cogitationis, cum cætera sint omnia expertia.

II. Est (a) illud quidem maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quomonet, ut se quisque noscat. Non enim, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego tibi hæc dicens corpori tuo dico. Cum igitur, NOSCE TE, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum. Nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. Hunc igitur nosse, nisi Divinum esset, non esset hoc acrioris cujusdam animi præceptum, sic, ut tributum Deo sit.

III. Illud, Γνωθὶ σεαυτὸν, noli (b) putare ad arrogantiam minuendam solum esse dictum; verum etiam ut bona nostra norimus.

IV. Qui (c) se ipse norit, primum aliquid sentiet se habere Divinum, ingeniumque in se suum, sicut simulacrum ali-

B

quod

(a) Tuscul. I. 52.

(b) ad Q. Fratrem. III.

(c) de Legibus. I. 59. &c.

quod, dedicatum putabit; tantoque munere *Dei* semper dignum aliquid & faciet, & sentiet: &, cum se ipse perspexerit, totumque tentarit, intelliget, quemadmodum a natura subornatus in vitam venerit, quantaque instrumenta habeat ad obtinendam, adipiscendamque sapientiam: quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intelligentias animo, ac mente conceperit: quibus illustratus, sapientia duce, bonum virum, & ob eam ipsam causam cernat se beatum fore.

Nam cum animus, cognitis, perceptisque virtutibus, a corporis obsequio, indulgentiaque discesserit, voluptatemque, sicut labem aliquam decoris, oppresserit, omnemque mortis, dolorisque timorem effugerit, societatemque caritatis coierit cum suis, omnesque natura conjunctos, suos duxerit, cultumque *Dei*, & puram Religionem susceperit, & exacuerit illam, ut oculorum, sic ingenii aciem, ad bona deligenda, & rejicienda contraria: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius?

Idemque cum cœlum, terras, maria, rerumque omnium naturam perspexerit, eaque unde generata, quo recurrant, quando, quo modo obitura, quid in iis mortale, & caducum, quid divinum, æternumque sit, viderit, ipsumque ea moderantem,

&

& regentem pene prehenderit, seseque non unis circumdatum mœnibus; popularem aliqujus definiti loci, sed civem totius mundi, quasi unius urbis, agnoverit, in hac ille magnificentia rerum, atque in hoc conspectu, & cognitione naturæ, *Deus immortalis!* quam ipse se noscet: quod Apollo præcipit Pythius; quam contemnet, quam despiciet, quam pro nihilo putabit ea, quæ vulgo dicuntur amplissima?

Atque hæc omnia quasi sepimento aliquo vallabit differendi ratione, veri & falsi judicandi scientia, & arte quadam intelligendi, quid, quamque rem sequatur, & quid sit cuique contrarium. Cùmque se ad civilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi utendum putabit, sed etiam fusa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros, qua præcepta salutis, & laudis apte ad persuadendum edat suis civibus: qua hortari ad decus, revocare a flagitio, consolari possit afflictos, factaque & consulta fortium & sapientium cum improborum ignominia, sempiternis monumentis prodere.

Quæ cum tot res tantæque sint, quæ inesse in homine perspiciuntur ab iis, qui se ipsi velint nosse, earum parens est educatrixque sapientia,

B e V.

V. Animorum (a) nulla in terris origo inveniri potest. Nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut stabile, aut igneum. His enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat: quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti possit præsentia, quæ sola divina sunt. Nec invenietur unquam, unde ad hominem venire possint, nisi a Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, sejuncta ab his usitatis & notis naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cœleste & divinum est: ob eamque rem æternum sit, necesse est.

VI. Sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, omnem (b) denique membrorum & totius corporis figuram videor posse dicere, unde concreta, & quomodo facta sint. Per animum ipsam, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum viveremus tam natura putarem hominis vitam sustentari, quam vitis, quam arboris: hæc enim etiam dicimus vivere. Item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret aut refugeret, id quoque ei esset commune cum bestiis,

(a) Fragm. de Consol.

(b) Tuscul. I. 56.

bestiis. Habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium. Quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vitæ.

VII. Quorsum (a) igitur hæc spectat oratio? Quæ sit illa vis & unde, intelligendum puto. Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. Anima sit animus, ignisve nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire, quod nesciam. Illud si ulla alia de re obscura affirmare possem, siue anima siue ignis sit animus, eum jurarem esse divinum. Quid enim, obsecro te, terrane tibi, aut hoc nebuloso & caliginoso cælo, aut fata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? Si, quid sit hoc, non vides: at quale sit, vides. Si ne id quidem: at quantum sit, profecto vides. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quo tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porro tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere.

B 3

Quid

(a) Tusc. I. 60.

Quid illa vis, quæ tandem est, quæ investigat occulta, quæ inventio atque excogitatio dicitur. Ex hacne tibi terrena, mortalique natura, & caduca concreta ea videtur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit, & ad Societatem vitæ convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminavit? aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, institutiones notavit? Omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præfidia contra feras invenerunt: a quibus mansuefacti & exulti, a necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. Nam & auribus oblectatio, magna parta est, inventa, & temperata varietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixæ certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia. Quorum conversiones, omnesque motus, qui animo videt, is docuit, similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in cælo.

Jam (a) vero operibus hominum, id est manibus, cibi etiam varietas invenitur, & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæsitæ, quæ vel statim consumantur, vel

(a) De Nat. Deor. II. 151.

mandentur condita vetustati. Et præterea
 vescimur bestiis & terrenis, & aquatilibus,
 & volatilibus partim capiendo, partim alen-
 do. Efficimus etiam domitu nostro qua-
 drupedum vectiones; quorum celeritas at-
 que vis nobis ipsis adfert vim, & celerita-
 tem. Nos onera quibusdam bestiis, nos
 juga imponimus, nos elephantorum acutif-
 simis sensibus, nos sagacitate canum ad uti-
 litatem nostram abutimur: nos e terre ca-
 vernis ferrum elicimus, rem ad colendos
 agros necessariam, nos æris, argenti auri
 venas penitus abditas invenimus & ad usum
 aptas, & ad ornatum decoras: arborum
 autem confectio, omni que materia, &
 culta, & sylvestri partim ad calefaciendum
 corpus, igni adhibita, & ad mitigandum
 cibum utimur, partim ad ædificandum, ut
 tectis septi frigora, caloresque pellamus.
 Magnos vero usus adfert ad navigia facien-
 da, quorum cursibus suppeditantur omnes
 undique ad vitam copiam: quasque res vio-
 lentissimas natura genuit, earum modera-
 tionem nos soli habemus, maris, atque ven-
 torum, propter nauticarum rerum scien-
 tiam; plurimis rebus maritimis fruimur,
 atque utimur. Terrenorum item commo-
 dorum omnis est in homine dominatus.
 Nos campis, nos montibus fruimur: nos
 fruges serimus, nos arbores: nos aquarum
 inductionibus terris fecunditatem damus;
 nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus;
 nostris.

nostris denique manibus in rerum natura quasi alteram naturam efficere conamur. Quid vero? hominum ratio non in cælum usque penetravit? soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus cursusque cognovimus: ab hominum genere finitus est Dies, Mensis, Annus: defectiones Solis & Lunæ cognitæ, prædictæque in omne posterum tempus, quæ, quantæ, quando futura sint. Quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem *Dei*: ex qua oritur pietas, cui conjuncta justitia est, reliquæque virtutes, ex quibus vita beata existit par & similis *Dei*, nulla re, nisi immortalitate, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, cedens cœlestibus.

CAPUT QUARTUM.

DE VOLUPTATUM
FUGA.

I. Nos (a) siquidem in voluptate sint omnia, longe, multumque superamur a bestiis, quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, varietque abundantes nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem suppetunt multo labore quærentibus. Nec tamen ullo modo pecudis bonum, & hominis idem mihi videri potest. Quid enim tanto opus est instrumen-

(a) De Fin. II. III.

to in optimis artibus comparandis? quid tanto concursu honestissimorum studiorum? tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem conquiruntur? Ut si Xerxes cum tantis classibus, tantisque equestribus, & pedestribus copiis, Hellesponto juncto, Athove perfosso, maria ambulavisset, terramque navigavisset, si cum tanto impetu in Græciam venisset, causam ejus quis ex eo quæreret tantarum copiarum, tantique belli, se mel afferre ex Hymetto voluisse diceret; certe sine causa videretur tanta conatus: sic nos sapientem plurimis, & gravissimis artibus, atque virtutibus instructum, & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cœlum, totamque cum universo mari terram mente complexum, voluptatein petere, si dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum.

II. Ad altiora quædam, & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus, nec id ex animi solum partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, vitæ quidem infinita inest conjectura consequentium, non multum a divinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem justitiæ fida custodia: inest in perpetiendis laboribus, adeundisque periculis firma, & stabilis doloris, mortisque contemptio. Ergo hæc in

animis: tum autem etiam membra ipsa sensusque considero; qui tibi, ut reliquæ corporis partes, non comites solam virtutum, sed ministri etiam videbuntur.

III. Quid, si in ipso corpore multa voluptati præponenda sunt, ut vires, valetudo, velocitas, pulchritudo? Quid tandem in animis censes, in quibus illi doctissimi veteres inesse quiddam cœleste, & divinum putaverunt. Quod si esset in voluptate summum bonum, (ut dicitis) optabile esset in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies; noctesque versari, cum omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. Quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant, vestri hæc verecundius: illi fortasse constantius.

IV. Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a majoribus nominabantur. Sed quæro, num existimes, non dico Homerum, Archilochum; Pindarum, sed Phidiam, Polyclestum, Zeuxin, ad voluptates artes suas direxisse? Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quam civis excellens ad factorum pulchritudinem? Quæ autem est alia causa erroris tanti tam longe, lateque diffusæ, nisi quod is, qui voluptatem summum bonum

DE VOLUPTATUM FUGA. 27

bonum esse decernit, non cum ea parte animæ, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, id est, cum animi levissima parte deliberat.

V. Quæro enim de te, si est *Deus*, ut vos etiam putatis, qui potest esse *beatus*, cum voluptates corpore percipere non potest? Aut si sine eo genere voluptatis *beatus* est, cur similem animi usum in sapiente esse nolitis?

VI. Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agefilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri: lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis, ita laudatum ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. Non elogia monumentorum id significant, velut hoc monumentum Calatini ad portam, uno ore cui plurimæ consentiunt gentes, populi primarium fuisse virum. Idne censuisse de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuisse, quod præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus?

VII. Ergo in iis adolescentibus bonam spem esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis inservituros, & quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur?

tramus? Nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? Quanta confusio: tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ sunt vincula concordia. Nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed fœneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodaverit.

VIII. Maximas vero virtutes jacere omnes, necesse est, voluptate dominante; sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas naturæ plurimum valeat, cur non cadant in sapientem, non est facile defendere. Ac, ne plura complectar (sunt enim innumerabilia) bene laudata virtus, voluptatis aditus intercludat, necesse est. Quod jam a me expectare noli: tu te introspice in mentem tuam ipse; eamque omni cogitatione perspectans percontare ipse te, perpetuisne malis voluptatibus perfruens, in ea, quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumpto etiam illo, quod vos quidem adjungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu: an, cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigentibus, salutemque ferres, vel Herculis perpæti ærumnas (sic enim majores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas etiam in Deo nominaverunt.) Exigerem ex te, cogereque
ut

ut responderes, nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis causa gessisse diceres.

CAPUT QUINTUM.

DE CONSCIENTIA.

I. Nec in ea re, quid aliis videatur, mihi puto curandum: mea^(a) mihi conscientia pluris est, quam omnium sermo.

II. Mihi (b) quidem laudabiliora videntur omnia, quæ sine venditatione, & sine populo teste fiunt, non quo fugiendus sit, (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia majus est.

III. Vis (c) ad recte facta vocandi, & a peccatis avocandi non modo senior est, quam ætas populorum, & civitatum, sed æqualis illius, cælum, atque terram tuentis, & regentis Dei. Neque enim esse mens divina sine ratione potest, nec ratio divina non hanc vim in rectis, pravisque sancientis habere: nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omnes hostium copias in ponte

(a) Ad Attic. XII.

(b) Tuscul. II. 64.

(c) De Legibus II. 9, 10.

ponte unus assisteret, a tergoque pontem inter-
 fscindi juberet, idcirco minus Coclitem
 illum rem gessisse tantam, fortitudinis lege,
 atque imperio, putabimus: nec, si regnante
 Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de
 stupris, idcirco non contra illam legem
 sempiternam Sex. Tarquinius vim Lucre-
 tiæ, Tricipitini filia, attulit. Erat enim
 ratio protecta a rerum natura, & ad re-
 cte faciendum impellens, & a delicto avo-
 cans, quæ non tum denique incipit lex
 esse, cum scripta est, sed tum, cum orta
 est: orta autem simul est cum mente di-
 vina.

IV. Est quidem (a) vera lex, recta ra-
 tio, naturæ congruens, diffusa in omnes,
 constans, sempiterna: quæ vocet ad offi-
 cium jubendo, vetando a fraude deterreat;
 quæ tamen neque probos frustra jubet, aut
 vetat; nec improbos jubendo, aut vetando
 movet. Huic legi nec obrogari fas est,
 neque derogari ex hac aliquid licet, neque
 tota abrogari potest. Nec vero aut per
 senatum, aut per populum solvi hac lege
 possumus. Neque est quærendus explana-
 tor, aut interpret ejus alius. Nec erit
 alia lex Romæ, alia Athenis; alia nunc,
 alia posthac, sed & omnes gentes, & om-
 ni tempore una lex, & sempiterna, & im-
 mor-

(a) Frag. lib. III. De Rep.

mortalis continebit; unusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus. Ille legis hujus inventor, disceptator, lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur; atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiam, si cœtera supplicia, quæ putantur, effugerit.

V. Itaque (a) pœnas luunt, non tam judiciis, (quæ quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt; ubi sunt tamen, persæpe falsa sunt) quam conscientia: ut eos agitent, insectenturque furia, non ardentibus tædis, sicut in fabulis, sed angore conscientia, fraudisque cruciatu.

VI. Nolite (b) enim putare, quemadmodum in fabulis sæpe numero videtis, eos, qui aliquid impie, scelerateque commiserint, agitari, & perterriti furiarum tædis ardentibus: sua quemque fraus, & suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiaque animi terrent. Hæ sunt impiis assidua, domesticaque furia.

VII. Quod (c) si homines ab injuria pœna, non natura arcere deberet, quænam sollicitudo vexaret impios, sublato suppliciorum

(a) De Leg. I. 40.

(b) Pro Sext. Rosci. Am. 67.

(c) De Leg. I. 41.

ciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquam fuit, quin aut abnueret a se commissum esse facinus, aut iusti sui doloris causam aliquam fingeret, defensionemque facinoris a naturæ jure aliquo quaereret. Quæ si appellare audent impii, quo tandem studio colentur a bonis? Quod si pœna, si metus supplicii, non ipsa turpitudine deterret ab injuriosa, facinorosaque vita: nemo est injustus; at incaute potius habendi sunt improbi.

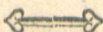
Tum autem, qui non ipso honesto movemur, ut boni viri simus, sed utilitate aliqua, atque fructu, callidi sumus, non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet, nisi testem, & judicem? Quid in deserto loco nactus, quem multo auro spoliare possit, imbecillum atque solum? Noster quidem hic natura justus vir, ac bonus, etiam colloquetur, juvabit, in viam deducet: is vero, qui nihil alterius causa facit, & metitur suis commodis omnia, videtis, credo, quid sit acturus. Quod si negabit, se illi vitam erepturum, & aurum ablaturum, nunquam ob eam causam negabit, quod id natura turpe judicet; sed quod metuat, ne emanet, id est, ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modo docti, verum etiam agrestes erubescant!

DE VOLUPTATUM FUGA. 33

VIII. Satis (a) enim nobis (si modo in Philosophia aliquid profecimus) persuasum esse debet, si *Deum* hominesque celare possimus, nihil tamen avare, nihil injuste, nihil libidinosè, nihil incontinenter esse faciendum. Hinc ille Gyges inducitur a Platone: qui, cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus, in hiatus descendit; æneumque equum, ut ferunt fabulæ, animadvertit, cujus in lateribus fores essent: quibus apertis hominis mortui vidit corpus magnitudine inusitata, anulumque aureum in digito: quem ut detraxit, ipse induit: (erat autem regius pastor) tum in concilium pastorum se recepit. Ibi cum palam ejus annuli ad palmam converterat, a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat: idem rursus videbatur, cum in lucem anulum inverterat. Itaque hac opportunitate annuli usus, reginæ stuprum intulit: eaque adjutrice regem dominum interemit; sustulit, quos obtare arbitrabatur: nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre. Sic repente annuli beneficio Rex exortus est Lydiæ. Hunc igitur ipsum anulum si habet sapiens, nihil plus sibi licere putet peccare, quam si non haberet. Honesta enim bonis viris, non occulta queruntur.

(a) de off. III. 37

C CAPUT

CAPUT SEXTUM.

DE ANIMI

COMMOTIONIBUS.

1. **E**st (a) Zenonis hæc definitio, ut perturbatio sit *aversa a recta ratione contra naturam animi commotio*. Quidam brevius, perturbationem esse *appetitum vehementiorem*: sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a naturæ constantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis, ita esse quatuor. Ex bonis libidinem, & lætitiã: ut sit lætitiã præsentium bonorum; libido futurorum. Ex malis metum, & ægritudinem nasci censent: metum futuris, ægritudinem præsentibus. Quæ enim venientia metuuntur, eadem efficiunt ægritudinem instantia.

Sed (b) omnes perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. Itaque eas definiunt pressius, ut intelligatur non modo, quam vitiosæ, sed etiam quam in nostra sint potestate. Est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis, in quo demitti,
con-

(a) Tusc. IV. II.

(b) Tusc. IV. I4.

contrahique animo rectum esse videatur. Latitia, opinio recens boni praesentis, in quo efferri rectum esse videatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. Libido, opinio venturi boni, quod sit ex usu, jam praesens esse, atque adesse. Sed quae iudicia, quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam, quae efficiuntur perturbationibus: ut aegritudo, quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus, recessum quendam animi & fugam, latitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam.

Opinionem autem, quam in omnes definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem.

II. Quocirca (a) mollis, & enervata putanda est Peripateticorum ratio & oratio, qui perturbari animos, necesse esse dicunt, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? An vitium nullum est, non parere rationi? An ratio parum praecipit, nec bonum illud esse; quod aut cupias ardentem, aut adeptus efferas te insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus jaceas,

C 2

aut

(a) Tuscul. IV. 38. & 39.

aut, ne opprimare, mente vix constes, ea-
que omnia aut nimis tristitia, aut nimis læ-
ta errore fieri? Qui si error stultis exte-
nuetur die, aut, cum res eadem maneat,
aliter ferat inveterata, aliter recentia: sa-
pientes ne attingat quidem omnino.

III. Qui modum (a) igitur vitio qua-
rit, similiter facit, ut si posse putet eum,
qui se e Leucade præcipitaverit, sustinere
se, cum velit. Ut enim id non potest:
sic animus perturbatus & incitatus nec co-
hibere se potest, nec quo loco vult, in-
sistere omnino.

Quæque crescentia perniciofa sunt, ea-
dem sunt vitiofa, nascentia. Ægritudo au-
tem, ceteraque perturbationes, amplifica-
tæ certe pestiferæ sunt. Igitur etiam sus-
ceptæ continuo in magna pestis parte ver-
fantur. Etenim ipsæ se impellunt, ubi se-
mel a ratione discessum est: ipsaque sibi
imbecillitas indulget, in altumque prove-
hitur imprudens, nec reperit locum con-
sistendi.

Quamobrem nihil interest, utrum mo-
deratas perturbationes approbent, an mo-
deratam injustitiam, moderatam ignaviam,
moderatam intemperantiam. Qui enim vi-
tiis modum apponit, is partem suscipit vi-
tiorum

(a) Tuscul. IV. 41.

quæ sunt furoris, hæc ipsa per sese, quam habent levitatem, quæ videntur esse mediocria?

(a) - - - - *Injuriae,*
Suspiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Hæc inconstantia, mutabilitasque mentis, quem non ipsa pravitate deterreat? Est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse, nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam. Etenim si naturalis amor esset, & amarent omnes, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium fatietas deterreret.

VI. An ille (b) mihi liber, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat, quod videtur, qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audeat? poscit? dandum est: vocat? veniendum: ejicit? abeundum; minatur? extimescendum. Ego vero istum non modo servum, sed nequissimum servum, etiamsi in amplissima familia natus sit, appellandum puto.

VII,

(a) Terent. Eunuch. Act. I. Sc. I,

(b) Parad. V, 2,

VII. Qui (a) natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid; ii sunt ejusmodi constituti, quasi mala valetudine animi, sanabiles tamen: ut de Socrate dicitur. Cum multa in conventu vitia in eum collegisset Zopyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, cum illa sibi vitia inesse, sed ratione a se dejecta diceret. Ergo, ut optima quisque valetudine affectus, potest videri alius, ut natura ad aliquem morbum proclivior: sic animus alius ad alia vitia propensior.

VIII. Quidnam (b) esse causæ putem, cur, cum constemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendique causâ quæsitâ sit ars, ejusque utilitas *Dei immortalis* inventioni consecrata: animi autem medicina nec tam desiderata est, antequam inventa, nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta, & invisâ? An quod corporis gravitatem, & dolorem animo judicamus; animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum judicet, cum id ipsum, quo judicatur, ægroret.

C 4

IX,

(a) Tuscul. IV. 80.

(b) Tuscul. III. I,

IX. Illud (a), animorum corporumque dissimile, quod animi valentes morbo tentari non possunt; corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item, quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspersione rationis eveniunt. Itaque in hominibus solum existunt; nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt.

X. Videamus, quanta sint, (b) quae a philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. Est enim quaedam medicina certe: nec tam fuit hominum generi insensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutare, animis nullam invenerit. De quibus hoc etiam est merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed, quo major est in eis praestantia, & divinius, eo majore indigent diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta multis implicatur erroribus.

XI. Reliquum (c) est, ut tute tibi imperes. Quaquam hoc nescio, quo modo dicatur,

- (a) Tuscul. IV. 31.
 (b) Tuscul. IV. 58.
 (c) Tuscul. II, 47.

DE ANIMI COMMOTIONIBUS. 41

dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur: est enim animus in partes distributus duas: quarum altera rationis est particeps, altera expers. Cum igitur præcipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. Est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo & languidum. Si nihil esset aliud; nihil esset homine deformius. Sed præsto est domina omnium, & Regina ratio, quæ connixa per se, & progressa longius, fit perfecta virtus. Hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum est viro.

CAPUT SEPTIMUM.

DE SAPIENTIA.

I. **Q**uid est (a) optabilius Sapiencia? quid præstantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur qui expetunt, Philosophi nominantur, nec quidquam aliud est Philosophia, si interpretari velis, quam studium Sapiencia. Sapiencia autem est, ut a veteribus Philosophis definitum est, rerum divinarum, & humanarum, causarumque, quibus hæc res

C 5

con-

(a) De Off. II. 5.

continentur, scientia: cujus studium, qui vituperat, haud sane intelligo, quidnam sit, quod laudandum putat. Nam sive oblectatio quæritur animi, requiesque curarum: quæ conferri cum eorum studiis potest, qui semper aliquid acquirunt, quod spectet, & valeat ad bene, beateque vivendum? sive ratio constantiæ, virtutisque quæritur: aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. Nullam vero dicere maximarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum considerate loquentium, atque in maximis rebus errantium. Si autem est aliqua disciplina virtutis, ubi ea quæretur, cum ab hoc discendi genere discesseris?

II. *Oculorum, inquit Plato, est in nobis (a) sensus acerrimus, quibus sapientiam non cernimus; quam illa ardentis amores excitaret sui, si videretur!*

III. Principio (b) generi animantium omni est a natura tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura videantur, omniaque, quæ sint ad vivendum necessaria, inquiret, & paret, ut passum, ut latibula, ut alia ejusdem generis. Commune autem animantium omnium

(a) De Finib. II. 52.

(b) De Off. I. II. 13.

nium est conjunctionis appetitus, procreandi causa, & cura quædam eorum, quæ procreata sunt. Sed inter hominem, & belluam hoc maxime interest, quod hæc tantum, quantum sensu movetur, ad id solum, quod adest, quodque præsens est, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum, aut futurum. Homo autem (quod rationis est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerum videt, earumque progressus & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adjungit, atque annectit futuras) facile totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessarias.

In primisque hominis est propria veri inquisitio. Itaque cum sumus necessariis negotiis, curisque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere, cognitionemque rerum aut occultarum, aut admirabilium ad beate vivendum, necessariam ducimus.

IV. Tantus est (a) innatus in nobis cognitionis amor, & scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura, nullo emolumento invitata, rapiatur. Videmusne, ut pueri, ne verberibus quidem,

(a) De Finib. V. 48.

dem, a contemplandis rebus, perquirendisque deterreantur? ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem, vel sitim perferant? Quid vero? qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nonne videmus, eos nec valetudinis, nec rei familiaris habere rationem, omniaque perpeti, ipsa cognitione, & scientia captos, & cum maximis curis & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiunt, voluptatem?

Mihi quidem Homerus hujusmodi quidam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerunt. Neque enim vocum suavitate videntur, aut novitate quadam, & varietate cantandi revocare eos solitæ, qui prætervehebantur, sed quia multa se scire profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. Ita enim invitant Ulysses: (nam veri, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

*O Decus Argolicum, quin puppim flectis Ulysses,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?*

*Nam nemo hæc unquam est transvectus Cæru-
la cursu,*

*Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus?
Post variis avido satiatus pectore Musis,*

Doctior

*Dofior ad patrias lapsus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli, clademque tenemus,
Græcia quam Trojæ divino numine vexit;
Omniaque e latis rerum vestigia terris.*

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantiunculis tantus vir irretitus teneretur. Scientiam pollicentur: quam, non erat mirum, sapientiæ cupido patria esse cariorem.

V. Ac veteres (a) quidem Philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis futura sit vita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessariæ vitæ cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quærendo ac discendo, in naturæ cognitione consumant.

VI. Nisi (b) multorum præceptis, multisque litteris mihi ab adolescentia suavissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem: in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos

(a) Ibidem 53.

(b) Pro Archia Cap. 6. n. 14.

tidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas: quæ jacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum fortissimorum virorum expressas scriptores & Græci, & Latini reliquerunt? Quas ego mihi semper in administranda Republica proponens, animum, & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditæ sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. Sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu, prope divino per seipsos, & moderatos, & graves, extitisse fateor. Etiam illud adjungo, sapius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioque doctrinæ: tum illud nescio, quid præclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem Patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium: moderatissimos

simos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam, colendamque virtutem litteris adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.

Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem, humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

VII. Quæ sunt (a) igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem studia sunt doctrinæ. Quæ quidem prudentibus, & bene institutis pariter cum ætate crescunt: ut honestum illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam, senescere se multa in dies addiscentem: qua voluptate animi nulla certe potest esse major.

VIII.

(a) De Senect. 50.

VIII. In hoc (b) genere, & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt: unum, ne incognita præ cognitis habeamus, hisque temere assentiamur: quod vitium effugere qui volet, (omnes autem velle debent) adhibebit ad considerandas res, & tempus, & diligentiam. Alterum est vitium, quod quidam nimis magnum studium, multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias. Quibus vitiis declinatis, quod in rebus honestis, & cognitione dignis operæ, curæque ponetur, id jure laudabitur.

IX. Præclare (c) Plato, beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam verasque opiniones assequi possit.

CAPUT OCTAVUM.

DE PROBIBATE.

I. **A**liud (a) utile interdum, aliud honestum videri solet. Falso: nam eadem utilitatis, quæ honestatis est regula. Qui hoc non perviderit, ab hoc nulla fraus aberit,

(b) De Offic. I. 18. 19.

(c) De Fin. V. 58.

(a) De Offic. III. 74. 75.

aberit, nullum facinus. Sic enim cogitans, est illud quidem honestum verum hoc expedit, res a natura copulatas audebit errore divellere; qui fons est fraudium, maleficiorum, scelerum omnium. Itaque si vir bonus habeat hanc vim, ut, si digitis concrepuerit, possit in locupletium testamenta nomen ejus irreperere; hac vi non utatur: ne si exploratum quidem habeat, id omnino neminem unquam suspicaturum. Homo justus, isque, quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in se transferat, detrahet. Hoc qui admiratur, is se, quid sit vir bonus, nescire fateatur. At vero si quis voluerit animi sui complicatam notionem evolvere, jam se ipse doceat, eum virum bonum esse, qui profit, quibus possit: noceat nemini, nisi laceffitus injuria. Quid ergo? Hic non noceat, qui quodam quasi veneno perficiat, ut veros heredes moveat, in eorum locum ipse succedat? Non igitur faciat (dixerit quis) quod utile sit, quod expediat? Immo intelligat, nihil nec expedire, nec utile esse, quod sit injustum. Hoc qui non didicerit, bonus vir esse non poterit.

II. Incidunt (a) saepe causae, cum repugnare utilitas honestati videatur, ut animadvertendum sit, repugnetque plane, an possit

(a) De Offic. III. 50.

possit cum honestate conjungi. Ejus generis hæ sunt quaestiones: si (exempli gratia) vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia, & fame, summaque annonæ caritate: si idem sciat, complures mercatores Alexandria solvisse, navesque in cursu, frumento onustas, petentes Rhodum, viderit: dicturusne sit id Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus?

Sapientem, & bonum virum fingimus, de ejus deliberatione & consultatione quaerimus: qui celaturus Rhodios non sit, si id turpe judicet: sed dubitet, an turpe non sit.

In hujusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno & gravi Stoico: aliud Antipatro, discipulo ejus, homini acutissimo. Antipatro, omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, emptor ignoret: Diogeni, venditorem, quatenus jure civili constitutum sit, dicere vitia oportere: cætera sine insidiis agere: & quoniam vendat, velle quam optime vendere. Advexi, exposui, vendo meum non plus, quam cæteri: fortasse etiam minoris, cum major est copia. Cui sit injuria?

Exoritur Antipatri ratio ex altera parte; Quid agis? Tute cum hominibus confule-
re

re debeas, & servire humanæ societati, eaque lege natus sis, & ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ semper sequi debeas, ut utilitas tua, communis utilitas sit; vicissimque communis utilitas, tua sit: celabis homines, quid iis adsit commoditatis, & copiæ? Respondebit Diogenes fortasse sic: aliud est celare, aliud tacere. Neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quæ natura *Dei* sit, quis sit finis bonorum: quæ tibi plus prodesse cognita, quam tritici utilitas: sed non quidquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est. Immo vero (inquit ille) necesse est, si quidem meministi, esse inter homines naturam conjunctam societatem. Memini, inquit ille: sed num ista societas talis est, ut nihil suum cujusque sit? Quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum.

III. Vendat (a) ædes vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipse norit, cæteri ignorent: pestilentes sint, & habeantur salubres: ignoretur, in omnibus cubiculis apparere serpentes: male materiata, ruinosæ: sed hoc præter dominum, nemo sciat. Quæro, si hoc emptoribus venditor non dixit, ædesque vendiderit pluris multo, quam se venditurum putavit, num id injuste, aut improbe fecerit?

D 2

Ille

(a) De Offic. III. 54.

Ille vero, inquit Antipater, improbe facit. Quid enim est aliud erranti viam non monstrare, (quod Athenis execrationibus publicis sancitum est) si hoc non est emptorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? Plus etiam est, quam viam non monstrare: nam est scientem in errorem alterum inducere. Diogenes contra: Num te emere coëgit, qui ne hortatus quidem est? Ille, quod non placebat, proscripsit: tu, quod placebat, emisti. Quod si qui proscribunt, *Villam bonam, beneque ædificatam*, non existimantur sefellisse, etiam si illa nec bona est, nec ædificata ratione; multo minus, qui domum non laudant. Ubi enim iudicium emptoris est, ibi fraus venditoris quæ potest esse? Sin autem dictum non omne præstandum est: quod dictum non est, id præstandum putas? Quid vero est stultius, quam venditorem, ejus rei, quam vendat, vitia narrare? Quid autem tam absurdum, quam si domini jussu ita præco prædicet: *Domum pestilentem vendo.*

Quæ dijudicanda sunt: non enim, ut quæreremus, exposuimus, sed ut explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodios, nec hic ædium venditor celare emptores debuisse. Neque enim id est celare, quidquid reticeas: sed cum, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui causa velis eos, quorum interfit id scire,

Hoc

Hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non videt? Certe non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni; versuti potius, obscuro, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.

IV. Quod (a) si vituperandi sunt, qui reticuerunt: quid de iis existimandum est: qui orationis vanitatem adhibuerunt?

C. Canius, eques Romanus, nec infacetus, & satis literatus, cum se Syracusas otia (ut ipse dicere solebat) non negotiandi causa contulisset, dictitabat, se hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syraculis, dixit: venales quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis: & simul ad cœnam hominem in hortos invitavit in posterum diem. Cum ille promisisset, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratiolus, piscatores ad se convocavit. & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridie piscarentur: dixitque, quid eos facere vellet. Ad cœnam tempore venit Canius: opipare a Pythio apparatus convivium: cymba-
 D 3 rum

(a) De Offic. III. 58 &c.

rum ante oculos multitudo. Pro se quisque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii pisces abjiciebantur. Tum Canius: quæso, inquit, quid est hoc, Pythi? Tantumne piscium? Tantumne cymbarum? Et ille: quid mirum? inquit. Hoc loco est, Syracusis, quidquid est piscium, hæc aquatio: hæc villa isti carere non possunt. Incensus Canius cupiditate, contendit a Pythio, ut venderet. Gravate ille primo. Quid multa? impetrat: emit homo cupidus, & locuples tanti, quanti Pythius voluit, & emit instructos: nomina facit, negotium conficit. Invitat Canius postridie familiares suos. Venit ipse mature. Scalmum nullum videt. Quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quod eos nullos videret. Nullæ, quod sciam) inquit ille; sed hic piscari nulli solent; itaque heri mirabar, quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim Aquilius, collega & familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis cum ex eo quæreretur, quid esset *dolus malus*, respondebat: *cum esset aliud simulatum, aliud actum*. Hoc quidem sane luculenter, ut ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt.

V. Explica (a) atque excute intelligentiam tuam, ut videas, quæ sit in ea species, forma, & notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum mentiri emolumentum sui causa, criminari, præripere, fallere? Nihil profecto minus. Est ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni & splendorem, & nomen amittas? Quid est, quod afferre tantum utilitas ista, quæ dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit, fidem, justitiamque detraxerit? Quid enim interest, utrum ex homine se quis conferat in belluam, an in hominis figura immanitatem gerat belluæ?

VI. Facile (b) de damno est. Quid? si vita ejus in periculum veniet, ut eum aliquando necesse sit, aut occupare, aut mori, quid faciet? Potest hoc evenire, ut naufragio facto inveniat aliquem imbecillum, tabulæ inhærentem: aut victo exercitu, fugiens reperiat aliquem vulneratum, equo insidentem: utrumne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ipse possit evadere? Si volet justus esse, non faciet.

D 4

VII.

(a) De Offic. III. 81. 82.

(b) Fragm. L. III. de Republ.

VII. M. Attilius (a) Regulus, cum consul iterum in Africa ex insidiis captus esset, duce Xantippo Lacedæmonio, juratus missus est ad Senatum, ut, nisi redditi essent Pœnis captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem. Is cum Romam venisset, utilitatis speciem videbat: sed eam, ut res declarat, falsam judicavit: quæ erat talis: manere in patria, esse domi suæ cum uxore, cum liberis; quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ judicantem, tenere consularis dignitatis gradum: quis hæc neget esse utilia? Quid censes? Magnitudo animi, & fortitudo negat. An locupletiores quæris auctores? Harum enim est virtutum proprium, nil extimescere, omnia humana despiciere; nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. Itaque quid fecit? In Senatum venit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusavit: quamdiu jurejurando hostium teneretur, non esse se senatorem, Atque illud etiam (o stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suæ!) reddi captivos, negavit esse utile: illos enim adolescentes esse, & bonos duces, se jam confectum senectute. Cujus cum valuisset auctoritas, captivi retenti sunt: ipse Carthaginem rediit: neque eum caritas patriæ retinuit, nec suorum.

Neque

(a) Offic. III. 99. & 100.

Neque vero tum ignorabat, se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita supplicia proficisci: sed jusjurandum conservandum putabat. Itaque tum, cum vigilando necabatur, erat in meliore causa, quam si domi senex captivus, perjurus consularis remansisset.

VIII. Cum (a) Rex Pyrrhus populo Romano bellum ultro intulisset, cumque de imperio certamen esset cum rege generoso, ac potente; perfuga ab eo venit in castra Fabricii, eique est pollicitus, si primum sibi proposuisset, se, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum; idque factum ejus a Senatu laudatum est. Atqui si speciem utilitatis, opinionemque quarimus; magnum illud bellum perfuga unus, & gravem adversarium imperii sustulisset: sed magnum dedecus, & flagitium; quicum laudis certamen fuisset, eum non virtute, sed scelere superatum.

IX. Quæro, quam vim (b) habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram, & maria deprimat.

D 5

CAPUT

(a) De Offic. III. 86.

(b) Tusc. V. 51.

CAPUT NONUM.

DE AMICITIA.

I. Qua (a) quidem (*Amicitia*) haud scio, an, excepta sapientia, quidquam melius homini sit a *Deo immortali* datum. Divitias alii præponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam; alii honores, multi etiam voluptates. Belluarum hoc quidem extremum est: illa autem superiora, caduca, & incerta, posita non tam in nostris consiliis, quam in fortunæ temeritate.

Qui autem in virtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem: sed hæc ipsa virtus amicitiam & gignit, & continet: nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest.

Jam virtutem ex consuetudine vitæ, sermonisque nostri interpretentur: nec metiamur eam, ut quidam indocti, verborum magnificentia: virosque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos. His communis vita contenta est. Eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur.

Tales

(a) De Amicitia N. 20.

Tales igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere.

Principio, cui potest esse *vita vitalis*, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis æque, ac tu ipse, gauderet? Adversas vero ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret.

Denique cæteræ res, quæ expetuntur, opportuna sunt singulæ rebus fere singulis: divitiæ, ut utare: opes, ut colare: honores, ut laudare: voluptates, ut gaudeas: valetudo, ut dolore careas, & muneribus fungare corporis. Amicitia res plurimas continet: quoquo te verteris, præsto est: nullo loco excluditur: nunquam intempestiva, nunquam molesta est. Itaque non aqua, non igni, ut ajunt, pluribus locis utimur, quam amicitia.

Neque ego nunc de vulgari, aut de mediocri, (quæ tamen ipsa & delectat, & prodest) sed de vera & perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. Nam & secundas res splendidiore facit amicitia, & adversas partiens, communicansque,

que, leviores. Cumque plurimas, & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum præstat omnibus, quod bona spe præluceat in posterum, nec debilitari animos, aut cadere patitur.

Verum etiam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca & absentes adsunt, & egentes abundant, & imbecilles valent, &, quod difficilius dictu est, mortui vivunt: tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur: horum vita laudabilis.

II. Sapissime (a) mihi de amicitia cogitanti, maxime illud considerandum videri solet: num propter imbecillitatem, atque inopiam desiderata sit amicitia; ut dandis, recipiendisque meritis, quod quisque minus per se ipse posset, id acciperet ab alio, vicissimque redderet? an esset hoc quidem proprium amicitia; sed antiquior, & pulchrior, & magis a natura ipsa profecta alia causa?

Amor enim (ex quo amicitia nominata) princeps est ad benevolentiam conjungendam. Nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur sæpe, qui simulatione
ami-

(a) De Amicitia. N. 26. &c.

amicitiæ coluntur, & observantur causa temporis. In amicitia autem nihil fictum, nihil simulatum; &, quidquid in ea est, id est verum, & voluntarium. Quapropter a natura mihi videtur potius, quam ab indigentia orta amicitia, & applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura.

Quod quidem quale sit, etiam in bestiis quibusdam animadverti potest: quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, ut facile earum sensus appareat. Quod in homine multo est evidentius. Primum ex ea caritate, quæ est inter natos, & parentes: quæ dirimi, nisi detestabili scelere, non potest. Deinde, cum similis sensus existit amoris, si aliquem nacti sumus, cujus cum moribus, & natura congruamus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis, & virtutis perspicere videamur. Nihil est enim amabilius virtute: nihil, quod magis alliciat homines ad diligendum: quippe cum propter virtutem, & probitatem eos etiam, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis est, qui C. Fabricii, M. Curii, non cum caritate aliqua, & benevolentia memoriam usurpet, quos nunquam viderit? Quis autem est, qui Tarquinium superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Mælium non oderit?
Cum

Cum duobus ducibus, de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho, & Annibale. Ab altero propter probitatem eius, non nimis alienos animos habemus, alterum propter crudelitatem semper hæc civitas oderit. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel, quod majus est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moveantur, cum eorum, quibuscum usu conjuncti esse possunt, virtutem, & bonitatem perspicere videantur?

Quanquam confirmatur amor & beneficio accepto, & studio perspecto, & consuetudine adjuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardescit benevolentia magnitudo, quam siqui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit, per quem quisque assequatur, quod desideret; humilem sane relinquunt, & minime generosum, ut ita dicam, ortum amicitia, quam ex inopia, atque indigentia natam volunt. Quod si ita esset; ut quisque valetudinis minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus: quod longe secus est. Ut enim quisque sibi plurimum confidit, & ut quisque maxime virtute, & sapientia sic munitus est, ut nullo egeat, suaque omnia in se ipso posita judicet: ita in amicitis expectendis, colendisque maxime excellit. Quid enim

enim? Africanus erat indigens mei? Minime hercle. Ac ne ego quidem illius. Sed ego admiratione quadam virtutis ejus: ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit. Auxit benevolentiam consuetudo. Sed quanquam utilitates multæ, & magnæ consecutæ sunt, non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profectæ.

Ut enim benefici, liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam, (neque enim beneficium sceneramur) sed natura propensi ad liberalitatem sumus: sic amicitiam, non spe mercedis adducti, sed quod omnis ejus fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longe dissentimus; nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum, ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem, tamque contemptam. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone removeamus, ipsi autem intelligamus, natura gigni sensum diligendi, & benevolentie caritatem, facta significatione prohibitatis: quam qui appetiverunt, applicent sese, & propius admovent, ut & usu ejus, quem diligere cœperunt, fruantur, & moribus: sintque pares in amore, & æquales: propensioresque ad bene merendum, quam ad reposcendum. Atque hæc inter
eos

eos sit honesta certatio. Sic & utilitates ex amicitia maximæ capiuntur: & erit ejus ortus a natura, quam ab imbecillitate, & gravior, & verior. Nam si utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolveret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitiaæ sempiternæ sunt.

III. Quibusdam, quos (a) audio sapientes habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam; sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutiis: partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus: satis, superque esse sibi suarum cuique rerum curam: alienis nimis implicari molestum esse: commodissimam esse quam laxissimas habenas habere amicitiaæ; quas vel adducas, cum velis, vel remittas. Caput enim esse ad beate vivendum, securitatem; qua frui non possit animus, si tanquam parturiam unus pro pluribus.

Alios autem dicere ajunt multo etiam inhumanius (quem locum breviter perstrinxi paulo ante) præsidii adjumentique causa, non benevolentia, neque caritatis, amicitias esse expetendas. Itaque ut quisque minimum firmitatis habeat, minimumque virium, ita amicitias appetere maxime. Ex
eo

(a) De amicitia 45.

eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum præfidia quærant, quam viri: & inopes, quam opulenti; & calamitosi, quam ii, qui putantur beati.

O præclaram sapientiam!! solem enim e mundo tollere videntur, qui amicitiam e vita tollunt: qua a *Deo immortali* nihil melius habemus, nihil jucundius.

IV. Non ergo (a) erunt homines deliciis diffluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt. Nam quis est, pro Deum fidem, atque hominum! qui velit, ut neque diligat quenquam, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia vivere? Hæc enim est tyrannorum vita; in qua nimirum nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benevolentia potest esse fiducia; omnia semper suspecta, atque sollicita: nullus locus amicitia. Quis enim eum diligat, quem metuit, aut eum, a quo se metui putat? Coluntur tamen simulatione ad tempus. Quod si forte (ut fit plerumque) ceciderint; tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum.

E

Quod

(a) De Amicitia. 52.

Quod Tarquinius dixisse ferunt, tum exultantem se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quos infidos, cum jam neutris gratiam referre posset. Quanquam miror, illa superbia & importunitate si quemquam habere potuit. Atque ut hujus, quem dixi, mores veros amicos parare non potuerit: sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos amplexa est. Itaque efferruntur illi fere fastidio & contumacia: neque quidquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus, imperio, potestate, rebus prosperis immutari, spernique ab iis veteres amicitias, indulgeri novis.

Quid autem stultius, quam, cum plurimum copiis, facultatibus, opibus possint, cætera parare, quæ parantur pecunia, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa: amicos non parare, optimam & pulcherrimam vitæ, ut ita dicam, supellectilem? Etenim cætera cum parant, cui parant, nesciunt, nec cujus causa laborent. Ejus enim est istorum quidque, qui vincit viribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis, & certa possessio: ut, etiam si illa maneat, quæ sunt quasi dona fortunæ, tamen vitæ inculta

inculta & deserta ab amicis non possit esse jucunda.

V. Constituendi (a) sunt, qui sint in amicitia fines, & quasi termini diligendi: de quibus tres video sententias ferri; quarum nullam probo. Unam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmetipsos. Alteram, ut nostra in amicos benevolentia illorum erga nos benevolentia pariter æqualiterque respondeat. Tertiam, ut quanti quisque se ipse facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. Nec enim illa prima vera est, ut, quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. Quam multa enim, quæ nostra causa nunquam faceremus, facimus causa amicorum? Precari ab indigno, supplicare: tum acerbius in aliquem invehi, insectarique vehementius: quæ in nostris rebus non satis honeste, in amicorum sunt honestissime. Multæ quoque res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt, detrahique patiuntur, ut iis amici potius, quam ipsi fruantur.

Altera sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis & voluntatibus. Hoc quidem est nimis exigue, & exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum & datorum.

E 2

Divi-

(a) De amicitia 56. &c.

Divitior mihi, & affluentior videtur esse vera amicitia; nec observare restricte, ne plus reddat, quam acceperit. Neque enim verendum est, ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitiam congeratur.

Tertius vero ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. Sæpe enim in quibusdam, aut animus abjectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. Non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est: sed potius eniti, & efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducatque in spem, cogitationemque meliorem.

Alius igitur finis veræ amicitiaë constituendus est, si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, edixerō. Negabat ullam vocem inimicitiorum amicitiaë potuisse reperiri, quam ejus, qui dixisset, ita amare oportere, ut, si aliquando esset osurus. Nec vero se adduci posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, a Biante esse dictum crederet, qui sapiens habitus esset unus e septem: sed impuri cujusdam aut ambitiosi omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. Quonam enim modo quisquam amicus esse poterit, cui se putabit inimicum esse posse? Quin etiam necesse erit cupere, & optare, ut quam sapissime pec-

(De amicitia &c. &c.)

cet amicus, quo plures det sibi tanquam anfas ad reprehendendum: rursus autem recte factis, commodisque amicorum necesse erit angere, dolere, invidere. Quare hoc quidem præceptum, cujuscunque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitias comparandis, ut nequando amare inciperemus eum, quem aliquando odisse possemus. Quin etiam, si minus felices in deligendo fuisset, ferendum id Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogitandum putabat.

His igitur finibus utendum arbitror, ut cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum sine ulla exceptione communitas: ut etiam, si qua fortuna acciderit, ut minus justæ amicorum voluntates adjuvanda sint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama, declinandum sit de via, modo ne summa turpitudine sequatur. Est enim, quatenus amicitia dari venia possit.

VI. Sunt firmi (a) & stabiles, & constantes eligendi, cujus generis est magna penuria: & judicare difficile est sane, nisi expertum. E 3 in

(a) De Amicitia 62.

in ipsa amicitia. Ita præcurrit amicitiam iudicium, tollitque experiendi potestatem.

Est igitur prudentis sustinere, ut currum, sic impetum benevolentiam: quo utamur quasi equis tentatis, sic amicitiam, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam sæpe in parva pecunia perspiciuntur, quam sint leves; quidam, quos parva movere non potuit, cognoscuntur in magna. Sin vero erunt aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiam sordidum existiment: ubi eos inveniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiam non anteponent? ut, cum ex altera parte proposita hæc sint, ex altera jus amicitiam; non multo illa malint? imbecilla enim natura est, ad contemnendam potentiam: quam etiamsi neglecta amicitiam consecuti sunt, excusatum iri se arbitrantur; quia non sine magna causa sit neglecta amicitiam. Itaque veræ amicitiam difficillime reperiuntur in iis, qui in honoribus, reque publica versantur. Ubi enim istum invenias, qui honorem amici anteponat suo?

VII. Est etiam (a) quasi quædam calamitas in amicitiam dimittendis nonnunquam necessaria: jam enim a sapientum familiaritatibus ad vulgares amicitiam oratio nostra

(a) De amicitiam 76.

nostra delabitur. Erumpunt sæpe vitia amicorum cum in ipsos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitia sunt remissione usus eluendæ, & (ut Catonem dicere audivi) *dissuendæ magis, quam discindendæ*: nisi quædam admodum intolerabilis injuria exarserit, ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio, disjunctioque facienda sit.

VIII. Plerique (a) perverse, ne dicam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt: quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. Par est autem, primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quærere. In talibus ea, quam jam dudum tractamus, stabilitas amicitia confirmari potest: cum homines benevolentia conjuncti, primum cupiditatibus iis, quibus cæteri serviunt, imperabunt: deinde æquitate, justitiaque gaudebunt, omniaque alter pro altero suscipiet: neque quidquam inquam, nisi honestum, & rectum alter ab altero postulabit: neque solum colent inter se, ac diligent, sed etiam verebuntur. Nam maximum ornamentum amicitia tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque
in

E 4

(a) De amicitia 82.

in iis perniciosus est error, qui existimant, libidinum, peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum amicitia adiutrix a natura data est, non vitiorum comes.

IX. Una est (a) amicitia in rebus humanis: de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt. Quanquam a multis ipsa virtus contemnitur, & venditatio quaedam, atque ostentatio esse dicitur: multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis victus, cultusque delectat; honores vero, quorum cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil levius esse existiment: itemque cetera, quae quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. De amicitia omnes ad unum idem sentiunt: & ii, qui ad rempublicam se contulerunt: & ii, qui rerum cognitione doctrinaque delectantur: & ii, qui suum negotium gerunt otiosi: postremo ii, qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam esse nullam sentiunt, si modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere. Serpit enim, nescio, quomodo per omnium vitam amicitia, nec ullam aetatis degendae rationem patitur esse expertem sui. Quin etiam si quis ea asperitate est, & immanitate natura,

(a) De Amicitia 86.

ræ, congressus ut hominum fugiat, atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem, nescio, quem accepimus: tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitatis suæ.

Atque hoc maxime judicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos Deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudine usquam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam, & copiam; hominis omnino adspiciendi potestatem eriperet. Quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo?

X. Cujus (a) aures veritati clausæ sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. Scitum est enim illud Catois: *multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur: illos verum sæpe dicere, hos nunquam.* Atque illud absurdum est, quod ii, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent vacare. Peccasse enim se non anguntur, objurgari moleste ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, correctione gaudere.

E 5

Ut

(a) De Amicitia. 90.

Ut igitur & monere, & moneri proprium est veræ amicitia: & alterum libere facere, non asperere; alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitia pestem esse majorem, quam adulationem, blanditiam, assentationem. Quamvis enim multis nominibus est hoc vitium notandum levium hominum, atque fallacium, ad voluptatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cum autem omnium rerum simulatio est vitiosa (tollit enim judicium veri, idque adulterat) tum amicitia repugnat maxime: delet enim veritatem, sine qua nomen amicitia valere non potest. Nam cum amicitia vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui id fieri poterit, si ne in uno quidem quoque unus animus erit, idemque semper; sed varius, commutabilis, multiplex? Quid senim potest esse tam flexibile, tam devium, quam animus ejus, qui ad alterius non modo sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum, atque nutum convertitur? *Negat quis? nego. Ait? aio. Postremo imperavi egomet mihi, omnia assentari, ut ait idem Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere omnino levitatis est. Multi autem Gnathonum similes, cum sint loco, fortuna, fama superiores: horum est assentatio molesta, cum ad vanitatem accessit autoritas. Secerni autem blandus*
amicus

amicus a vero, & internosci tam potest adhibita diligentia, quam omnia fucata, & simulata a sinceris, atque veris.

CAPUT DECIMUM.

DE JUSTITIA.

I. **I**ustitiæ (a) primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi laecessitus injuria; deinde ut communibus pro communibus utatur, privatis autem ut suis. Sunt autem privata nulla natura, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt, aut victoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege; aut pactione, conditione, sorte. Ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum: similisque est privatarum possessionum descriptio. Ex quo, quia suum cujusque fit eorum, quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat. Eo si quis sibi plus æquo appetet, violabit jus humanæ societatis. Sed quoniam (ut præclare scriptum est a Platone) non nobis solum nati sumus; sed ortus nostri partem patria, partem parentes vendicant, partem amici: atque ut placet Stoicis, quæ in terris gignuntur, in usum hominum omnia creari; homines autem hominum

(a) De Offic. I. 20.

minum causa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium asserre mutatione officiorum, dande, accipiendo; tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem. Fundamentum autem justitiæ est fides, id est, dictorum, conventorumque constantia, & veritas.

II. Facile (a) quod cujusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipsos valde amabimus, judicare: est enim difficilis cura rerum alienarum, quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil a se alienum putat. Sed tamen quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut adversa eveniunt, quam illa, quæ cæteris, quæ quasi longo intervallo interjecto videmus; aliter de illis, ac de nobis judicamus. Quo circa bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, æquum sit, an iniquum: æquitas enim lucet ipsa per se; dubitatio autem cogitationem significat injuriæ. Sed incidunt sæpe tempora, cum ea, quæ maxime videntur digna esse justo homine, eoque, quem virum bonum diximus, commutantur, fiuntque contraria, ut non reddere depositum, etiam ne furioso promis-

tum.

(a) De Offic. I. 29.

sum facere, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non servare sit justum. Referral enim decet ad ea, quæ proposui in principio fundamenta justitiæ. Primum ut ne cui noceatur, deinde ut communi utilitati serviatur. Ea cum tempora commutantur, commutatur officium, ut non semper sit idem: potest enim accidere promissum aliquod, & conventum, ut id effecti sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si (ut in fabulis est) Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis (ut scribitur) hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit, quo impetrato in maximos luctus incidit. Nec promissa igitur servanda sunt ea, quæ sint iis, quibus promiseris, inutilia, nec si plus tibi noceant, quam illi profint, cui quidem promiseris. Contra officium est, majus damnum anteponi minori, ut si constitueris, te cuiquam advocatum in rem præsentem esse venturum; atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium, non facere, quod dixeris; magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Jam illis promissis non standum esse, quis non videt, quæ coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit? Quæ quidem pleraque jure Prætorio liberantur, non nulla legibus.

III. Existunt (a) etiam injuriæ saepe calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa juris interpretatione. Ex quo illud: *summum jus, summa injuria*, factum est jam tritum sermone proverbium. Quo in genere etiam in republica multa peccantur, ut ille, qui, cum triginta dierum essent cum hoste pactæ induciæ; noctu populabatur agros, quod dierum essent pactæ, non noctium induciæ.

IV. Sunt (b) quædam officia etiam adversus eos servanda a quibus injuriam acceperis: est enim ulciscendi, & puniendi modus. Atque haud scio, an satis sit cum, qui lacesserit, injuriæ suæ pœnitere, ut & ipse ne quid tale committat, & cæteri sint ad injuriam tardiores.

V. Meminerimus (c) etiam adversus infimos justitiam esse servandam. Est autem infima conditio, & fortuna servorum, quibus non male præcipiunt, qui ita jubent uti, ut mercenariis ad operam exigendam, & justa præbenda. Cum autem duobus modis: id est, aut vi, aut fraude fiat injuria; fraus quasi vulpeculæ: vis leonis videtur. Utrumque ab homine alienissimum est:

(a) De Off. I. 33.

(b) Ibidem.

(c) De Offi. I. 41.

est: sed fraus odio digna majore. Totius autem injustitiæ nulla capitalior est, quam eorum, qui tum, cum maxime fallunt, id tamen agunt, ut viri boni esse videantur.

VI. Beneficentia, (a) & liberalitate nihil est naturæ hominis accommodatius. Sed habet multas cautiones: videndum est enim,, ne major benignitas sit, quam facultates: quod qui benigniores esse volunt, quam res patitur, primum in eo peccant, quod injuriosi sint in proximos. Quas enim copias his & suppetitari æquius est, & relinquere, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas rapiendi plerumque, & auferendi per injuriam; ut ad largiendum suppetant copiarum. Videre etiam licet plerosque non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici videantur, facere multa, quæ proficisci ab ostentatione magis, quam a voluntate videantur. Talis autem simulatio vanitati est conjunctior, quam aut liberalitati, aut honestati.

VII. Etiam (b) solitario homini atque in agro vitam agentis opinio justitiæ necessaria est: eoque etiam magis, quod si eam non habebunt, injusti habebuntur. Nullis præ-

(a) De Offic. I. 42. & 44.

(b) De Offic. II. 39. & 40.

præfidiis septi multis afficientur injuriis. Atque his etiam, qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisque negotiis implicantur, justitia ad rem gerendam necessaria est. Cujus tanta vis est, ut nec illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ vivere. Nam qui eorum cuipiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum; ille autem, qui Archipirata dicitur, nisi æquabiliter prædam dispertiat, aut occiditur a sociis, aut relinquitur. Quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas observent..... Cum igitur tanta vis justitiæ sit, ut ea etiam latronum opes firmet, atque augeat; quantam ejus vim inter leges & judicia & instituta reipublicæ fore putamus?

VIII. (a) Qui rempublicam tuebuntur, imprimis operam dabunt, ut juris & judiciorum æquitate suum quisque teneat: & neque tenuiores, propter imbecillitatem circumveniuntur; neque locupletibus ad sua vel tuenda, vel recuperanda obsit invidia.

CAPUT

(a) De Offic. II. 85.

CAPUT UNDECIMUM.

DE

FORTITUDE.

I. Probe definitur (a) a Stoicis fortitudo, cum eam virtutem esse dicunt propugnans pro æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est, invidiis, & malicia laudem esse adeptus. Nihil enim honestum esse potest, quod justitia vacat. Præclarum igitur Platónis illud: *non solum, inquit, scientia, quæ est remota ab justitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda, verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habeat, quam fortitudinis.* Itaque viros fortes, & magnanimos, & simplices, veritatis amicos, minimeque fallaces esse volumus.

II. Fortis (b) vero animi, & constantis est, non perturbari in rebus asperis; nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur: sed præsentis animi uti consilio; nec a ratione discedere, quanquam hoc animi, illud etiam ingenii magni est: præcipere cogitatione futura; & aliquando ante constituere,

F

stituere,

(a) De Offic. I. 62.

(b) De Off. I. 68.

stituiere, quid accidere possit in utramque partem.

III. Nimirum hæc est (a) illa præstans & divina sapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit, nihil ante, quam evenerit, non evenire posse arbitrari.

*Quam ob rem omnes, cum secundæ res sunt
maxime, tum maxime*

*Meditari secum oportet, quo pacto adversam
ærumnam ferant:*

Pericula, damna, exilia peregre rediens semper cogitet,

*Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut
morbum filia:*

Communia esse hæc, fieri posse: ut ne quid animo sit novum.

Quidquid præter spem eveniat, omne id, deputare, esse in lucro.

Ergo hoc Terentius, (b) a Philosophia sumptum, cum tam commode dixerit; nos e quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? Hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xantippé prædicare solita in viro fuisse Socrate.

IV. Pythagoras mihi sic diceret, (c) aut Socrates, aut Plato: quid jaces? Aut quid

(a) Tusc. II. 30.

(b) Phorm. Act. II. S. I,

(c) Tusc. III. 36.

quid mœres? Aut succumbis, cedisque fortuna? Quæ ut pervellere te forsitan potuerit, & pungere. non potuerit certe vires frangere. Magna vis est virtutibus. Eas excita, si forte dormiunt. Jam tibi aderit princeps *fortitudo*; quæ te animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini evenire, contempnas & pro nihilo putes. Aderit *temperantia*, quæ est eadem moderatio, a me quidem paulo ante appellata frugalitas; quæ te turpiter & nequiter facere nihil patiatur. Quid est autem nequius, aut turpius effeminatò viro? Ne *Justitia* quidem sinet ista facere; cui minimum esse videtur in hac causa loci: quæ tamen ita dicet, dupliciter te esse injustum; cum & alienum appetas, qui, mortalis natus, conditionem postules immortalium; & graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. *Prudentiæ* vero quid respondebis, dicenti virtute se esse contentam, quo modo ad bene vivendum, sic & ad beate? Quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur ex se: & rursus ad se revertatur, & omnia sua complexa nihil quærat aliunde, non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur.

V. Non est (a) consentaneum, qui metu non frangatur, cum frangi cupiditate:

F 2

(a) De Off. I, 68.

te: nec qui invictum se a labore præstiterit, vinci a voluptate. Quam ob rem & hæc vitanda sunt: & pecuniæ fugienda cupiditas. Nihil enim est tam angusti animi, tamque parvi, quam amare divitias. Nihil honestius, magnificentiusque, quam pecuniam contemnere, si non habeas: si habeas, ad beneficentiam, liberalitatemque conferre. Cavenda est etiam gloriæ cupiditas, ut supra dixi. Eripit enim libertatem; pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. . . . Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate & metu, tum etiam ægritudine, & voluptate animi, & iracundia, ut tranquillitas animi adsit, & securitas; quæ afferat tum constantiam, tum etiam dignitatem.

VI. Sunt igitur (a) domesticæ fortitudines non inferiores militaribus, in quibus plus etiam, quam in his operæ studii-que ponendum est. Omnino enim illud honestum, quod ex animo excelso magnifico-que quærimus, animi efficitur, non corporis viribus. Exercendum tamen corpus, & ita afficiendum est, ut obedire consilio, rationique possit in exequendis negotiis, & in labore tolerando.

VII.

(a)Ibidem 78.

VII. An vero (a) vir fortis nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? Gladiatorum id quidem. An fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? Quid? Herculem. . . . iraturne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? An etiam Theseus Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota levitatis. Neque enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est. Contemnendæ sunt humanæ res, negligendæ mors est, patibiles & dolores, & labores putandi. Hæc cum constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa & stabilis fortitudo, nisi forte, quæ vehementer, acriter, animosè fiunt, iracundè fieri suspicamur. An est quidquam similius insanix; quam ira quam bene Ennius dixit *initium insanix*. Color, vox oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habent sanitatis? Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam: satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam; quod & insani, & ebrii multa faciunt sæpe vehementius.

VIII. Fortes (a) igitur & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant injuriam. Vera autem, & sapiens animi magnitudo, honestum illud, quod maxime naturam sequitur, in factis positum, non in gloria judicat.
 Omnino fortis animus & magnus duabus rebus maxime cernitur: quarum una in rerum externarum despicientia ponitur: cum persuasum sit, nihil hominem, nisi quod honestum, decorumque sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere: nullique neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunæ succumbere. Altera est res, ut, cum ita sis affectus animo, ut supra dixi: res geras magnas illas quidem, & maxime utiles, sed vehementer arduas, plenasque laborum & periculorum; tum causa vitæ, tum multarum rerum, quæ ad vitam pertinent.

CAPUT DUODECIMUM.

DE MUNDI
CONTEMPTU.

I. **N**unquam (b) me Hercule ego neque pecunias istorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque cas,

(a) de offic. I. 65.

(b) Paradoxo I.

eas, quibus maxime adstricti sunt, voluptates in bonis rebus, aut expetendis esse duxi: quippe cum viderem, rebus his circumfluentes, ea tamen desiderare maxime, quibus abundarent. Neque enim expletur unquam, nec satiatur cupiditatis sitis: neque solum ea, quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. In quo equidem continentissimorum hominum majorum nostrorum sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla, & commutabilia pecuniæ membra, verbo *bona* putaverunt appellanda, cum re, & factis aliter judicavissent. Potestne bonum alicui malo esse? Aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? Atqui ista omnia talia videmus, ut etiam improbi habeant, & obsint probis. Quamobrem licet irrideat, si quis vult, plus apud me tamen vera ratio valebit, quam vulgi opinio. Neque ego unquam bona perdidisse idicam, si quis pecus, aut suppellectilem amiserit: neque non sæpe laudabo sapientem illum, Biantem, ut opinor, qui numeratur inter septem sapientes; cujus cum patriam Prienen cepisset hostis, cæterique ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent; cum esset admonitus a quodam, ut idem ipse faceret, *Ego vero, inquit, facio; Nam omnia mea porto mecum.* Ille hæc ludibria fortunæ, ne sua quidem putavit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid est

igitur, quæret aliquis, bonum? Quod rectum, honestum, & cum virtute est, id solum opinor bonum.

II. An Scythes Anacharsis(a) potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates Philosophi facere non potuerunt? Illius epistola fertur his verbis: *Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictus est scythicum tegmen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames: lacte, caseo, carne vescor. Quare tu ad me quietum licet venias. Munera autem ista, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel Diis immortalibus dona. Omnes ferre Philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura detorsisset vitiosa, hoc eodem animo esse potuerunt.*

III. Est (b) præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos, in qua scriptum est his verbis: Quo cum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumque mensarum, nullo modo mihi placuit. Bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, cæteraque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficitur unquam, moderatus vero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? Quo-
modo

(a) Tusc. V. 90.

(b) Ibidem 100.

modo igitur jucunda vita potest esse, a qua absit prudentia? absit moderatio? Ex quo Sardampali, opulentissimi Syriae regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto:

*Hæc habeo, quæ edi, quæque exsaturata libido
Hæsit: at illa jacent multa, & præclara reliqua.*

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovibus, non in regis sepulcro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur.

IV. Quæ est ista (a) in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? Solusne tu dives? Pro Deum immortalem! ego ne me audivisse aliquid & didicisse non gaudeam? Solusne tu dives? Quid si ne dives quidem? Quid si pauper etiam? Quem enim intelligimus divitem, aut hoc verbum in quo homine ponimus? Opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum facile contentus sit: qui nihil querat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus, oportet, tuus se judicet divitem, non hominum sermo, neque possessiones tuæ: nihil sibi deesse putet, nihil curet amplius. Satiatus es, aut contentus etiam pecunia? concedo; dives es. Sin autem propter aviditatem

(a) Parad. VI.

ditatem pecuniae nullum quæstum turpem putas, cum isti ordini ne honestus quidem possit esse ullus: si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis: si socios spolias, ararium expilas: si testamenta amicorum expectas, aut ne expectas quidem, atque ipse supponis: hæc utrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis dives, non arca appellari solet. Quamvis illa sit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo. Etenim ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet? Pecunia est opus. Duas? Majore. Plures? Majore etiam. Et si, ut ajunt, Danai quinquaginta sint filiae: tot dotes magnam requirunt pecuniam. Quantum enim cuique opus est, ad id accommodatur, ut ante dixi, divitiarum modus. Qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaurire possint; hunc quomodo ego appellabo divitem, cum ipse etiam egere se sentiat?

V. Themistocles (a) cum consuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret: *Ego vero, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quæ viro. Sed corrupti mores, depræ-*

(a) De Offic. II. 71.

depravatique sunt admiratione divitiarum: quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet? Illum fortasse adjuvat, qui habet; ne id quidem semper. Sed fac juvare: potentior sane sit: honestior vero quomodo? Quod si etiam bonus erit vir, ne impediant divitiæ, quominus juvetur, modo ne adjuvent; sitque omne iudicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit.

VI. Num (a) igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? Vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestiæ habeat, quam voluptatis. Leviculus sane noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia est, insusurrantisque alteri, hic est ille Demosthenes. Quid hoc levius? At quantus orator? Sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur nec gloriam popularem ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam.

VII. Sed mihi (b) ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum. Cum enim id advenerit, tunc

F 4

illud,

(a) Tusc. V. 103.

(b) De Senect. 69.

illud, quod præterit, effluxit: tantum remanet, quod virtute, & recte factis consecutus sis. Horæ quidem cedunt, & dies & menses & anni, nec præteritum tempus unquam revertitur, nec quid sequatur, sciri potest. Quod cuique tempus ad vivendum datur, eo debet esse contentus. Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda fabula est, modo in quocunque fuerit actu, probetur: neque sapienti usque ad *plaudite* vivendum. Breve enim tempus ætatis satis longum ad bene, honesteque vivendum. Sin processeris longius, non magis dolendum est, quam agricolæ dolent, præterita verni temporis suavitate, æstatem, autumnumque venisse.

VIII. Contemnamus igitur (a) omnes ineptias, quod enim levius huic levitati nomen imponam? totamque vim bene vivendi in animi robore, & magnitudine, & in omnium rerum humanarum contentione, ac despicientia, & in omni virtute ponamus. Nam nunc quidem cogitationibus mollissimis effeminamur, ut, si ante mors adventet, quam Chaldæorum promissa (*vota nostra*) consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destituti que videamur.

CAPUT

(a) Tusc. I. 95.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

DE MORTE.

I. **E**o simus (a) animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis faustum putemus; nihilque in malis ducamus, quod sit a *Deo immortali*, vel a natura, parente omnium, constitutum.

Non enim temere nec fortuito sati, & creati sumus: sed profecto fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantillisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. Portum potius paratum nobis, & perfugium putemus: quo utinam velis passis pervahi liceat! In resstantibus ventis rejiciemur, tamen eodem paulo tardius referamur necesse est. Quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse uni potest?

II. Non solum adversam (b) sed etiam funditus everfam fortunam fortiter ferre debemus, ut hoc saltem in maximis malis boni consequamur, ut mortem, quam etiam beati contemnere debebamus, . . . nunc sic affecti, non modo contemnere debeamus,

(a) Tusc. I. 118.

(b) Epist. L. V. 21.

94 CAPUT DECIMUM TERTIUM.

mus, sed etiam optare. Tu si me diligis, frui illo otio, tibi que persuade præter culpam ac peccatum, quo semper caruisti & carebis, homini accidere nihil posse, quod sit horribile, ac pertimescendum.

III. Pellantur (a) istæ ineptiæ pene aniles, ante tempus mori miserum esse. Quod tandem tempus? Naturæne? At ea quidem dedit usuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. Quid est igitur, quod querare, si repetit, cum vult? Ea enim conditione acceperas. Idem, si puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant: si vero in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exigit natura, quod dederat. Nondum gustaverat, inquit, vitæ suavitatem: hic autem jam sperabat magna, quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quam nullam, attingere; cur in vita secus? Quanquam non male ait Callimachus, *multo sapius lacrymassæ Priamum, quam Troilum*. Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. Cur? Nam, reor, nullis, si vita longior daretur, posset esse jucundior. Nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cætera auferat, affert certe senectus. Quæ vero ætas longa est?

Aut

(a) Tusc. I. 93.

Aut quid omnino homini longum? Nonne modo pueros, modo adolecentes, in cursu, a tergo insequens, nec opinantes allecuta est senectus? Sed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus. Omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte, aut longa aut brevia dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur, hora octava quæ mortua est, provecta ætate mortua est: quæ vero occidente sole, decrepita, eo magis, si etiam solstitiali die. Confer nostram longissimam ætatem cum æternitate: in eadem prope modum brevitatem, qua illæ bestiolæ, reperiemur.

IV. Vetat dominans (a) ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam justam Deus ipse dederit, næ medius fidius vir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincula carceris ruperit; leges enim vetant.

V. Solonis quidem (b) sapientis elogium est, quo se negat, velle suam mortem dolore amicorum, lamentisque vacare.
Vult

(a) Ibidem. 74.

(b) De Senect. 73.

Vult se carum, credo, suis esse: sed haud scio, an melius Ennius: *Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu faxit.* Non esse lugendam mortem censet, quam immortalitas consequatur. Jam sensus moriendi, si aliquis esse potest, ad exiguum is tempus durat. Præsertim seni. Sed hoc meditatam ab adolescentia esse debet, mortem ut negligamus, sine qua meditatione, tranquillo esse animo nemo potest. Morendum enim certe est: & id incertum, an eo ipso die.

VI. Sed profecto (a) mors tum æquissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus est munere. Quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, ut satis superque vixisse videamur.

VII. Quarta (b) restat causa, quæ maxime angere, atque sollicitam habere nostram ætatem videtur, appropinquatio mortis, quæ certe a senectute non potest longe abesse. O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa ætate non viderit!

Quanquam

(a) Tusc. I. 109.

(b) De Senectute 66.

Quamquam quis est tam stultus, quamvis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad vesperum esse victurum? Quin etiam atas illa multo plures, quam nostra, mortis casus habet. Facilius in morbos incidunt adolescentes, gravius agrotant, tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectutem.

VIII. At sperat (a) adolescens, diu se victurum; quod sperare idem senex non potest. Insipienter sperat. Quid enim stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro veris? Senex ne quod speret quidem habet. At est eo meliore conditione, quam adolescens: cum id, quod ille sperat, hic jam consecutus est. Ille vult diu vivere, hic diu vixit.

IX. Tota (b) *Philosophorum vita commentatio mortis est.* Nam quid aliud agimus, cum a voluptate, id est a corpore, cum a re familiari, quæ est ministra, & famula corporis, cum a republica, cum a negotio omni sevocamus animum? Quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad se ipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque a corpore abducimus: secernere autem a corpore animum, nec quidquam aliud est, quam emori discere.

G

Quare

(a) Ibidem 68.

(b) Tusc. I. 75.

98 CAPUT DECIMUM TERTIUM.

Quare hoc commentemur, mihi crede, disjungamusque nos a corporibus, id est, consueſcimus mori. Hoc &, dum erimus in terris, erit illi vitæ cœlesti simile: &, cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

DE BEATITATE.

I. Neque (a) assentior iis, qui hæc nuper differere cœperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamque Graciam (quæ nunc quidem deleta est, tum florebat) institutis, & præceptis suis eradierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus, qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse divinos; iisque, cum e corpore excessissent, reditum in cælum patere, optimoque & justissimo cuique expeditissimum.

II,

(a) De Amic. 13.

II. In animi (a) cognitione dubitare non possumus, nisi in physicis plane plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex, Quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. Est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac diremptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur. His & talibus rationibus adductus Socrates, nec patronum quæsit ad iudicium capitis, nec iudicibus suppliciter fuit: adhibuitque liberam contumaciam a magnitudine animi ductam, non a superbia; & supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit; & paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit; & cum pene in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum in cælum videretur ascendere.

Ita enim censebat, itaque disseruit, duas esse vias, duplicesque cursus animorum e corpore excedentium. Nam qui se humanis vitiis contaminavissent, & se totos libidinibus dedissent, quibus cæcati, velut domesticis vitiis, atque flagitiis se inquinavissent, vel in republica violanda fraudes in-

G 2

expiabiles

(a) Tusc. I. 71.

expiabiles concepissent, iis devium quoddam iter esse, seclusum a concilio *Dei*. Qui autem se integros, castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseque ab his semper sevocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati *Dei*: his ad illum, a quo essent profecti, reditum facile patere.

III. Quæ est igitur ejus (*Socratis* a) oratio, qua facit cum Plato usum apud iudices, jam morte multatum? Magna me, inquit, spes tenet iudices, bene mihi evenire, quod mittar ad mortem. Necessè est enim, sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quam ob rem sive sensus extinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquam etiam sine visis somniorum, placatissimam quietem affert. . . . Quis me beatior? Sin vera sunt, quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui e vita excesserunt, incolunt: id multo jam beatius est, te, cum ab iis, qui se iudicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos venire, qui vere iudices appellentur; convenireque eos, qui iuste & cum fide vixerint. . . .

IV.

(a) Ibidem 97.

IV. Cum enim (a) de immortalitate animorum disputavisset, (*Socrates*) & jam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone, quemadmodum sepeliri vellet, multam vero, inquit, operam amici frustra consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc avolaturum, neque quidquam mei relicturum. Veruntamen Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris; ut tibi videbitur, sepelito. Sed, mihi crede, nemo me vestrum, cum hinc excessero, consequetur.

V. Si te forte hoc delectat (b) posse animos, cum e corporibus excesserint, in cœlum, quasi in domicilium suum pervenire. . . . Auctoribus quidem ad istam sententiam uti optimis possumus, quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimum; & primum quidem omni antiquitate, quæ, quo propius aberat ab ortu, & divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos *Calcos* appellat *Ennius*, esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret. Idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio jure, & cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluis-

G 3

sent,

(a) Ibidem 103.

(b) Ibidem 24. & 26.

sent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæssisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse, omnia tollentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, quæ in claris viris, fœminisque dux in cœlum solet esse: in cæteris humi retinetur, & permaneret tamen.

VI. Maximum vero argumentum (a) est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ sunt, & maxime quidem, quæ post mortem futura sint. . . . Quid illud? Num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? Quæ est igitur melior in hominum genere natura, quam eorum, qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? Abiit ad *Superos* Hercules: numquam abiisset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi viam munivisset. Vetera jam ista; & religione omnium consecrata: quid in hac republica tot, tantosque viros ob rempublicam interfectos, cogitasse arbitramur? Iisdemne ut finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. Licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit (ne & vetera & externa quæram) mihi: sed nescio quo modo

(a) Tusc. I. 31.

do inhaeret in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurorum: idque in maximis ingeniis, altissimisque animis & existit maxime & apparet facillime. Quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus & periculis viveret?

VII. Sed plurimi contra (a) nituntur animosque quasi capite damnatos morte multant. Neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur aternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. Quasi vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut, si jam possent in homine uno cerni omnia, quæ nunc tecta sunt, casurusne in conspectum videatur animus, an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem. Hac reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: videbunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tamquam alienæ domi; quam qualis, cum exierit, & in liberum cœlum, quasi in domum suam venerit. Si enim, quod nunquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus: certe & Deum ipsum, & divinum animum, corpore liberatum, cognitione complecti non possumus.

VIII.

(a) Ibidem 50.

VIII. Sed quo (a) sis alacrior ad tutandam rempublicam sic habeto: omnibus, qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, ubi beati avo sempiterno fruantur, . . . Hic etsi eram perterritus. . . quæsi tamen, viveretne ipse Pater Paulus, & alii quos nos extinctos arbitramur. Imo vero, inquit, hi vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquam e carcere evolaverunt. Vestra vero vita mors est. . . Quæso, inquam, Pater sanctissime, atque optime, quoniam hæc est vita . . . quid moror in terris, quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit, ille. Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est, omne quod conspicias, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. . . . Quare & tibi, & piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis, nec injussu ejus, a quo ille est nobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum, designatum a Deo, defugisse videamini. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, justitiam cole, & pietatem; quæ cum sit magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est. Quia e vita via est in cœlum, & hunc cœtum eorum, qui jam vixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem vides. Erat autem is splendissimo candore inter flamas

(a) Ex somnio Scipionis.

mas circulus elucens, quem vos, ut a Grajis accepistis, orbem lacteum nuncupatis. . . . Igitur alte spectare si voles, atque ad hanc sedem, & æternam domum contueri, neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum: suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad verum decus. Quid de te alii loquantur, ipsi videant, sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille & angustiis cingitur his regionum, quas vides, nec unquam de ullo perennis fuit, & obruitur hominum interitu, & oblivione posteritatis extinguitur. Quæ cum dixisset, ego vero, inquam, siquidem bene meritis de patria, quasi limes ad cæli aditum patet: quanquam a pueritia vestigiis ingressus patris & tuis, decori vestro non defui, nunc tamen tanto præmio proposito enitar multo vigilantius. Et ille: tu vero enitere; & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim is es, quem forma ista declarat: sed mens cujusque, is est quisque, non ea figura, quæ digito monstrari potest.

INDEX CAPITUM.

I. De Religione.	- - -	Pag. 1.
II. De Dei Providentia.	- - - -	12.
III. De Homine.	- - - -	16.
IV. De voluptatum Fuga.	- - -	24.
V. De Conscientia.	- - - -	29.
VI. De Animi commotionibus.	- -	34.
VII. De Sapientia.	- - - -	41.
VIII. De Probitate.	- - - -	48.
IX. De Amicitia.	- - - -	58.
X. De Justitia.	- - - -	75.
XI. De Fortitudine.	- - - -	81.
XII. De Contemptu mundi.	- -	86.
XIII. De Morte.	- - - -	93.
XIV. De Beatitate.	- - - -	98.

